

A kötet az Erdélyi Múzeum-Egyesület által 2012. szeptember 7–8. között megtartott *A Szilágyság és a Wesselényi család (XIV–XVII. század)* című konferencia előadásainak szerkesztett szövegét tartalmazza. Az itt közölt tanulmányok a középkori Szilágyság (Középszolnok és Kraszna vármegyék) birtok-, politika- és igazgatástörténetét, illetve a Wesselényi-levéltárak és a család kora újkori történetét tárgyalják.

A Szilágyság és a Wesselényi család (14–17. század)

ISBN 978-606-8178-64-6

ETF 277

ERDÉLYI
MÚZEUM
EGYESÜLET
KOLOZSVÁR

277

ERDÉLYI
TUDOMÁNYOS
FÜZETEK

A SZILÁGYSÁG ÉS A WESSELÉNYI CSALÁD (14–17. SZÁZAD)

A SZILÁGYSÁG ÉS A WESSELÉNYI CSALÁD (14–17. SZÁZAD)

Szerkesztette
HEGYI GÉZA és W. KOVÁCS ANDRÁS

Kolozsvár, 2012

A kutatást a romániai Felsőoktatási és Egyetemi Kutatási Alap (CNCSIS–UEFISCSU, PN II-RU, code/2010, TE_204) támogatta. A kutatási projekt címe: *Intézmények és politikai vezetőréteg a Szilágyságban a XIV–XVII. században*.

This work was supported by CNCSIS-UEFISCSU, project number PN II-RU code/2010. The title of the research project: *Institutional Structure and Elites in Sălaj Region in the 14th–17th Centuries (Structuri instituționale și elite din Țara Silvaniei în secolele XIV–XVII)*, code: TE_204.

© Hegyi Géza, W. Kovács András (ed.) 2012

© Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2012

Felelős kiadó

BIRÓ ANNAMÁRIA

Korrektúra

KEREKES GYÖRGY

Műszaki szerkesztés

BODÓ ZALÁN

Nyomdai munkálatok

GLORIA, Kolozsvár

Felelős vezető

NAGY PÉTER

A borítón:

Az átdolgozott Zsámboky János-féle, Magyarországot ábrázoló térkép részlete.

Megjelent Abraham Ortelius *Theatrum orbis terrarum* című atlaszának számos, 1579–1612 közötti kiadásában.

A borítón látható részletet az Antwerpenben készült spanyol nyelvű kiadás térkép-lapjáról nagyítottuk.

Theatro d'el Orbe de la Tierra. En Anveres, se vende en la Libreria Plantiniana, 1612.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

**A Szilágyság és a Wesselényi család (14–17. század) / ed.: Hegyi Géza,
W. Kovács András. - Cluj-Napoca : Societatea Muzeului Ardelean,
2012**

ISBN 978-606-8178-64-6

I. Hegyi, Géza (ed.)

II. Kovács, András W (ed.)

94(498-35 Sălaj)

TARTALOM

SZŐCS PÉTER LEVENTE: Az ákosi monostor és az Ákos nemzetség	7
A templom építészeti és művészettörténeti elemzése.....	8
A régészeti feltárás eredményei	12
Az Ákos nemzetség és birtokaik	15
ZSOLDOS ATTILA: A Borsa-tartomány igazgatásának kérdései.....	25
HEGYI GÉZA: A Szilágyság birtokviszonyai a középkorban	45
1. A szilágysági birtokostársadalom genezise és az 1300 körüli birtokviszonyok.....	50
2. Az I. Károly-kori restauráció és következményei (1317–1341)	61
3. A Jakcsok kora (1341–1446)	66
4. A Drágfi-hegemónia időszaka (1446–1549)	83
5. Következtetések.....	101
Függelék	104
C. TÓTH NORBERT: Szász vajda utódainak felemelkedése és bukása.	
A család vázlatos története 1365–1424 között	135
Családtagok és tisztségeik	136
A család birtokállománya (1365–1405).....	144
Nyaláb vár és uradalma	148
1. Excursus: Zsigmond levele Perényi Péterhez.....	149
2. Excursus: A nyalábvári adomány.....	151
3. Excursus: A nyalábi privilégium hamisításának okai és lehetőségi időpontja.....	158
A máramarosi (huszti) uradalom.....	161
A Balkfi és Drágfi családok születése	164
HORVÁTH RICHÁRD: A bélteki Drágfiak és a királyi udvar kapcsolata a Hunyadiak korában	167
Elöljáróban.....	167

Főszerepben a birtokok és a birtokos rokonság.....	168
Főszerepben a politika.....	180
NEUMANN TIBOR: Drágfi Bertalan politikai szerepe II. Ulászló király idején.....	213
A trónharcok (1490–1492).....	214
A kettős vajdaság (1493–1494)	219
Királyi látogatás Erdélyben	224
Egyedül Erdély élén.....	227
Utolsó évek.....	231
WEISZ BOGLÁRKA: A Szilágyság helye a középkori Magyar Királyság gazdasági életében	237
PÁLMÁNY BÉLA: A Wesselényi család nógrádi gyökerei.....	255
Klasszikusok a Wesselényi család eredetéről.....	255
A névadó Veselény helység hajdan és ma	257
A Wesselényi család eredete – újabb kutatások szerint.....	258
A Wesselényi család státusa Nógrád megye nemességében az 1540-es években	259
A család kiköltözése Nógrádból és országos jelentőségűvé válása ..	263
SZÁSZ ANIKÓ: A hadadi Wesselényi család erdélyi birtokai a fejedelemség korában	269
A család egyéb birtokai a fejedelemség területén.....	286
FEJÉR TAMÁS: A Wesselényi család iratöröksége és az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára	295
Rövidítések.....	317

C. TÓTH NORBERT

SZÁSZ VAJDA UTÓDAINAK FELEMELKEDÉSE ÉS BUKÁSA. A CSALÁD VÁZLATOS TÖRTÉNETE 1365–1424 KÖZÖTT

A Magyar Királyság 14–16. századi történetében oly nagy szerepet játszó bélteki Drágfi család történetéről, illetve tagjainak életéről máig nem készült modern feldolgozás. A jelen tanulmány természetesen nem képes ezt a hiányt pótolni, hiszen fontos előtanulmányok hiányoznak e munkák megírásához. Mindösszesen arra vállalkozhatom, hogy feltárom a család Magyarországra menekülésétől (1365) Zsigmond király uralkodásának második feléig, pontosabban az 1424-es osztálylevél kiadásáig az egyes családtagokkal történt eseményeket. A család eredetével, a Magyar Királyságba történt költözésük előtti időszakkal, azaz Szász (Zaz) moldvai vajda életével és a megszűlő fejedelemségben játszott szerepével nem kívánok foglalkozni, hiszen megtették már azt mások helyettem.¹

A szerző a Magyar Tudományos Akadémia – Hadtörténeti Intézet és Múzeum – Szegedi Tudományegyetem – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Magyar Medievisztikai Kutatócsoportjának tudományos főmunkatársa. A tanulmány elkészítését a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (BO/445/11/2) és az OTKA K 100749 számú pályázata támogatta.

¹ Lásd erre Györffy: *Történeti földrajz* IV. 119–120; Mihályi: *Máramaros* 58; Bélay Vilmos: *Máramaros megye társadalma és nemzetiségei*. Bp. 1943. (a továbbiakban Bélay: *Máramaros*) 20–21; Makkai László: *Erdély népei a középkorban*. = *Magyarok és románok*. I–II. Szerk. Deér József és Gáldi László. Bp. 1943. I. 314–440. (a továbbiakban Makkai: *Erdély népei*) 408; Pataki József: *Anjou királyaink és a két román vajdaság*. Kvár 1944. 44–47; Radu Popa: *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*. Buc. 1970. 240–247; Victor Spinei: *Moldova în secolele XI–XIV*. Buc. 1982. 297–309, 314–316; Diaconescu: *Dragos*; illetve Vladimír Rábik: *Bélteki (Beltiug) Drágffy család a Magyar Királyság történetében*. Turul LXXXII(2009). 2. sz. 33–45. (a továbbiakban Rábik: *Bélteki*) 34–35. és 41. 3. jegyzet.

Családtagok és tisztségeik

Mint az a korábbi munkákból már jól ismert, Szász vajda fiai Moldvából menekültek Magyarországra, ahol Lajos király 1365. február 2-án adományozta nekik az első, mégpedig a Máramaros megyei Konyha nevű birtokot a hozzá tartozó falvakkal. A beszédes nevű települést Balk mint a máramarosi románok (Volachi) vajdája – nyilvánvalóan mint legidősebb testvér, ő volt apja utóda a tisztségben – és általa testvérei, Drág, Dragomér és István kapták.² Ötödik testvérük, Oláh János majdnem egy évtizeddel később, 1373-ban lépett színre.³ A közben eltelt idő alatt azonban Dragomér és István meghaltak (utoljára 1368. július 27-én szerepelnek⁴), s a későbbiekben csak Balk, Drág és Oláh János fordulnak elő forrásainkban. Szász vajdának az öt fián kívül legalább egy, ismeretlen nevű leánya is volt. Férje a szintén Dragomér nevet viselő román (*Olahus*) lett, aki Vidin vára alatt halt meg valamikor az 1365 és 1369 közötti években. Szász vajda leányának két fiát ismerjük: Tatamér Belz vár ostrománál (1377) hősi halált halt, míg Oláh Iván/János 1368-tól 1390-ig mutatható ki a forrásokban.⁵

A testvérek Magyarországra történt betelepülésük után számos birtokadományban részesültek, s Lajos király és utódai több megye élére is kinevezték őket. Jóllehet a tisztségviselés és birtokadományok elválaszthatatlanok egymástól, hiszen egyik vonzotta a másikat, a könnyebb tárgyalhatóság végett először tekintsük át az általuk viselt megbízatásokat. Az alábbiakban ismertetett tisztségeiket természetesen mindvégig a „(máramarosi) románok (Volachi) vajdája” címmel párhuzamosan viselték. Balk egy 1373. október 30-i oklevélben szerepel először máramarosi ispánként.⁶ A megye ispánságát kimutathatóan először 1381. június 20-ig viselte,⁷ hogy aztán egy rövid megszakítás után, 1384. június 22-én⁸ már ismét ő legyen az egyik ispán. Tisztségét adatolhatóan 1402. március 23-ig viselte.⁹ Balk másik ispánsága a szatmári volt, amelyet adatokkal alátámaszthatóan

² Mihályi: *Máramaros* 56; DocVal 178–181; DocRomHist C. XII. 397–399; Györffy: *Történeti földrajz* IV. 123.

³ Mihályi: *Máramaros* 65.

⁴ DF 253460.

⁵ Mihályi: *Máramaros* 60, 87; Wenzel: *Máramaros* 46. (6. sz.).

⁶ Mihályi: *Máramaros* 69. – 1376. jún. 12-én is (DF 285687.)

⁷ Engel: *Archontológia* I. 153.

⁸ Mihályi: *Máramaros* 82; Süttő: *Anjou* I. 163.

⁹ Vladimír Rábik: *Diplomatarium Sancto-Adalbertinum: stredoveké listiny v literárnom archíve Spolku sv. Vojtecha (1181) 1214–1543*. H. n. 2008. (Bibliotheca genealogica Slovaca 9. – a továbbiakban Rábik: *Diplomatarium*) 151.

1378. augusztus 20. és 1389. január 6. között töltött be.¹⁰ Végül a harmadik, az előbbi kettővel összefüggésben az ugocsai ispánság volt: a megye élén 1389. január 6. és 1399. július 31. között mutatható ki.¹¹ A megyéispánságokon túl 1387. november 25. és 1390. április 30. között a székelyek ispánja címet is viselte (ez azt jelentette, hogy alig húsz év alatt a bárók közé emelkedett a család).¹²

Az előbb felsorolt tisztségeket Balk nem egyedül, hanem általában testvéreivel együtt viselte: Drág 1378. augusztus 20-tól szerepel szatmári és máramarosi ispánként,¹³ az előbbiben 1389. január 6-ig,¹⁴ az utóbbiban a már ismert megszakitás után, 1385. október 1-jétől egészen 1399. október 16-ig mutatható ki.¹⁵ Az ugocsai és székely ispánságban hasonlóképpen, mint bátyja, 1389 és 1399, illetve 1387 és 1390 között adatolható.¹⁶ Mindeközben 1380-ban a litvániai Belz vár kapitányaként kerül élénk, illetve ezzel összefüggésben az 1382-es halicsi litván betöréskor is derekasán helytállt.¹⁷ Drág bátyjával ellentétben többször tartózkodott a királyi udvarban (1387, 1390), illetve a király mellett (1392),¹⁸ ottani időzéseire azonban meglehetősen kevés adattal rendelkezünk.

A legfiatalabb testvér, Oláh János a jelek szerint bátyjaival ellentétben más úton kívánt az ország vezető tisztségviselői közé emelkedni. Noha időről időre ő is kimutatható a mondott megyék ispánságában – így 1385. október 1. és 1386. március 11. között szatmári,¹⁹ 1385. október 1. és 1390. június 6. között máramarosi²⁰ és végül 1390. február 8-án mint székely ispán fordul elő²¹ –, de ő inkább az udvari szolgálatot választotta. 1373. augusztus 11-én még két testvérevel együtt mint királyi udvari familiárisok szerepeltek,²² de amíg bátyjai később nem viseltek udvari méltóságokat, és elhagyták a királyi udvart, addig a jelek szerint János továbbra is ott maradt. 1388-ban már mint királynéi udvari ifjú kerül élénk, illetve ebben

¹⁰ Szatmár vm okl 30., az idézett források: DL 72092. és C. Tóth Norbert: *A leleszi konvent országos levéltárában lévő Acta anni sorozatának oklevelei. II. közlemény 1400–1410. (Pótlás a Zsigmondkori Oklevéltár II. kötetéhez).* A nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve XLVIII(2006). 323–442. (a továbbiakban Lelesz II.) 3. sz.

¹¹ Lelesz II. 3. sz. és Ugocsa vm okl 24. sz.

¹² Engel: *Archontológia* I. 193, hibásan ápr. 29-i kelettel.

¹³ Szatmár vm okl 30. és DL 72092.

¹⁴ Lelesz II. 3. sz.

¹⁵ Süttő: *Anjou* I. 163; Engel: *Archontológia* I. 153.

¹⁶ Lelesz II. 3. sz. és Ugocsa vm okl 24. sz.; Engel: *Archontológia* I. 193.

¹⁷ Süttő: *Anjou* I. 39–41. – Vö. Balk szatmári ispán 1382. aug. 9-i levelével (Szatmár vm okl 220. sz.), amely szerint Drág királyi szolgálatban van.

¹⁸ Engel: *Archontológia* I. 485.

¹⁹ DF 285686. és 285709, vö. Süttő: *Anjou* I. 163; Szatmár vm okl 30.

²⁰ DF 285686; DocVal 381.

²¹ Engel: *Archontológia* I. 193.

²² Mihályi: *Máramaros* 65; Engel: *Archontológia* I. 485.

és a következő évben (1388. nov. 28., 1389. jan. 6.) a királynéi lovászmester bárói méltóságot is viselte.²³ Jóllehet hármójuk közül ő volt a legfiatalabb, mégis halála bő egy évtizeddel megelőzte bátyjait: 1390. június 6-án még az élők sorában volt,²⁴ de június 23-án már néhaiként szerepel forrásunkban.²⁵ Mindezek alapján azt is gondolhatnánk, hogy udvari karrierjének a halál vetett véget, ám ezt az általunk ismert adatok nem támasztják alá. Egyrészt a királynéi lovászmesterséget 1390. május 23-án már Tamási János töltötte be,²⁶ másrészt ez előtt alig egy hónappal veszítette el a család a Pilis megyei Torbágy birtokot.²⁷ S noha a birtokért Mária királyné a Máramaros megyei Visket adta cserébe, az nem pótolhatta az előbbi. Torbágyot ugyanis nem nagysága vagy jövedelmezősége tette fontos birtokká, hanem a királyi udvar közelsége. Balk, Drág és Oláh János méltóságviselő társaihoz hasonlóan igyekeztek olyan birtokot szerezni maguknak, ahonnan a királyi udvar kényelmesen elérhető volt, vagy ahová udvari időzéseik során visszavonulhattak.²⁸ Torbágy birtok e célra tökéletesen megfelelt. Ráadásul április folyamán nemcsak a királynéi lovászmesteri címet vette el tőlük Zsigmond király, hanem éppen ekkor váltotta le őket a székely ispánságból is.²⁹ E kettő együtt, azaz a két bárói méltóság és az udvarhoz közeli birtok elvesztése tökéletesen jelzi, hogy a család szolgálataira a király és tanácsadói nem tartottak igényt. A miéltre egyelőre nem tudjuk a választ, de az elvesztés időpontja többé-kevésbé behatárolható. Halvány nyomok ugyanis arra utalnak, hogy a királyi pár budai tartózkodása (április 5. – május 8.)³⁰ idején, György-nap után tanácskozást, illetve országgyűlést tartottak. Mire is alapozom e feltételezésemet? Egyfelől április folyamán a méltóságviselő bárók közül egyre többen jelentek meg Budán: Bebek Imre országbíró (ápr. 14., 21.),³¹ Kanizsai János esztergomi érsek, István udvari ifjú és Miklós tárnokmester (ápr. 10., 17.),³² Stibor pozsonyi ispán (ápr. 20., 24., 29.),³³ Sárói László temesi ispán (ápr. 5., 10.),³⁴ Losonci László volt szla-

²³ Engel: *Archontológia* I. 57, 485.

²⁴ C. Tóth Norbert: *A leleszi konvent Statutoriae sorozatának 1387–1410 közötti oklevelei (Pótlás a Zsigmondkori Oklevéltár I–II. kötetéhez)*. Nyíregyháza 2006 (A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai: II. Közlemények 36. – a továbbiakban Lelesz III.) 31. sz.

²⁵ DocVal 387–389.

²⁶ Engel: *Archontológia* I. 57.

²⁷ ZsOkl I. 1456. sz. (1390. ápr. 20-án Stibor kapta meg.)

²⁸ Tringli: *Pest megye* 93.

²⁹ Utolsó adat rájuk: 1390. ápr. 30. (Engel: *Archontológia* I. 193.)

³⁰ Engel – C. Tóth: *Itineraria 1382–1438*. 41. és 63.

³¹ ZsOkl I. 1442. sz.; DL 42443.

³² ZsOkl I. 1437; 1450-1. sz.

³³ ZsOkl I. 1456, 1463. sz., relatio; DF 271799., relatio (ZsOkl I. 1473. sz.).

³⁴ DL 7583., relatio (ZsOkl I. 1432. sz.); ZsOkl I. 1437. sz., relatio.

vón bán és Miklós volt székely ispán (ápr. 13.),³⁵ Bebek Ferenc királynéi udvarmester és Drág vajda (ápr. 20.)³⁶ és végül, de nem utolsósorban hardi Besenyő Miklós a királyné Csepel-szigeti ispánja (máj. 8.).³⁷ Nem szóltunk még a nádorról. Lackfi István április 1-jén otthonában, Tatán tartózkodott, mégpedig Kanizsai János érsekkel egyetemben.³⁸ Mivel a király nevében a nagypecsét alatt előző nap szintén Tatán kelt adománylevél,³⁹ így Kanizsai már korábban oda utazhatott. De nemcsak ők ketten voltak a mezővárosban, hanem Kállói István (adományos), a Kanizsaiak familiárisa,⁴⁰ valamint az Asszonyfalvi család tagjai. A tatái időzés egyik, inkább járulékos oka az Asszonyfalviak közötti nézeteltérések rendezése lehetett, a másikat, avagy a fő okát viszont csak sejthetjük. Mindenesetre Kanizsai érsek április 2-án már székhelyén, Esztergomban volt,⁴¹ s mint láttuk, onnan pár nap múlva továbbutazott Budára. Nehezebb kérdés a nádor holléte: annyi biztos, hogy április 1-jén és július 7-én Tatán tartózkodott, ítélmestere, Uzsa Márton pedig április folyamán végig Budán pecsételte meg a nádor nevében az okleveleket.⁴² További adatok előkerüléséig, feltételesen a budai időzést részesítem előnyben. A méltóságviselők megjelenése az udvarban magyarázható azzal, hogy a királyi pár hosszú idő után Budára érkezett,⁴³ de a következő adataink már inkább amellett szólnak, hogy ennél többről lehetett szó. Egyrészt ismerünk két olyan oklevelet, amelyben a király intézkedése kapcsán hivatkozott a főpapok és bárók tanácsára: az egyik április 10-én kelt, és egy oklevél átirása nyomán a főpapokkal és bárókkal (*unacum prelati et baronibus nostris*) elrendelte, hogy az eredeti oklevél bemutatását senki se kívánja a Kanizsaiaktól.⁴⁴ A másikat – hibásan Eger keltezési hellyel – április 22-én bocsátották ki, s ebben a király a főpapok és bárók egyöntetű tanácsából (*de unanimi prelatorum et baronum nostrorum consilio prematuro*) megerősíti korábbi, február 16-án valóban Egerben ki-

³⁵ ZsOkl I. 1439. sz.

³⁶ ZsOkl I. 1459. és 1457. sz., mindkettő relatio.

³⁷ ZsOkl I. 1487. sz. – Említésre érdemes, hogy Zsigmond király április 18-án kirándulást tett a „Nagyszigetre” (ZsOkl I. 1452. sz.)

³⁸ C. Tóth Norbert: *A nádori hivatal működése Lackfi István tisztségviselése alatt (1387–1392)*. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica. CXXX(2009). 85–105. (a továbbiakban C. Tóth: *Lackfi nádor*) 94.

³⁹ ZsOkl I. 1425. sz. Az oklevél relatora az egyelőre azonosítatlan (a Bátor) családból származó György fia János volt. – Az *Itinerarium 1382–1438*. 63. mint Zsigmond tartózkodási helyével számol. A király ottléte Lackfi István nádor másnapi oklevele alapján biztosan kizárható, hiszen ha ott lett volna, akkor a királyt is feltüntették volna a fogott bírák között.

⁴⁰ Engel: *Archontológia* II. 121.

⁴¹ DL 52675.

⁴² C. Tóth: *Lackfi nádor* 94.

⁴³ *Itineraria 1382–1438*. 41. és 62–63.

⁴⁴ ZsOkl I. 1437. sz.

adott adománylevelét.⁴⁵ A dologban furcsa, hogy egy vásártartási engedélyről van szó, amely esetében nem szokás az eredetit nem privilégialis formában átíratni és megerősíteni. Hasonló szövegrészlettel találkozunk Bebek Imre országbíró nevében május 13-án a Valkó megyei Gelétfalván kiadott oklevélben is: e szerint Garai Pál fia, László mester egyfelől, másfelől Szentszalvatori Simon fiai, Dénes, János országbírói ítélőmester és Pál azt a bevallást tették, hogy ők számtalan főpap, báró és nemes közbenjárására (*nonnullorum prelatorum, baronum et nobilium regni compositione interveniente*) kiegyeztek az egymásnak okozott károk ügyében.⁴⁶ Az oklevél keltezési helyéből adódik az a kézenfekvő lehetőség, hogy a mondott „számtalan” személy közbenjárására még korábban, Budán került sor. Mindezekén túl, április végén egyszeriben több város képviselői is kimutathatóak Budán: április 29-én Németlipcse, Rózsahegy és Hibe városok nevében tettek panaszt, május 1-jén Pozsony városa nevében a bíró és több polgár az adóztatásuk ügyében keresték fel az uralkodót, Körmöcbánya nevében pedig Henrik bányaispán szólalt fel a saskői várnagy ellenében.⁴⁷ Az előbbieken felsorolt adataink alapján elképzelhetőnek tartom, hogy április utolsó harmadában legalábbis királyi nagyobb tanácsai ülést, de megkockáztathatjuk, országgyűlést tartottak Budán, s ez alkalommal több méltóságban is változások történtek: a már a Szászfiak kapcsán említett székely ispáni és királynéi lovászmesteri méltóság mellett szinte a teljes déli határvédelem élén álló bárói kar kicserélődött. A dalmát–horvát báni címet Losonci Dénestől (utolsó adat: febr. 28.) Bebek Detre (első adat: okt. 21.) vette át, közben, április 28-án üresedésben lévőknek jelzik a méltóságsorban.⁴⁸ A macsói bánságban Garai Miklóst (utolsó adat: ápr. 28.) Losonci István (első adat: máj. 23.),⁴⁹ a szörényi bánságban Kaplai Jánost (utolsó adat: márc. 16.) Perényi Miklós (első adat: szept. 29.)⁵⁰ váltotta. Perényi Miklós addigi tisztségét, a pohárnokmesterséget (utolsó adat: ápr. 28.) Perényi János (első adat: máj. 23.) kapta meg, azaz a szörényi bánságban is ekkor került sor a váltásra. Végül a királynéi tárnokmesterségben Bebek Györgyöt (utolsó adat: jan. 12.) Bebek László (első adat: máj. 23.) váltotta, ám ez esetben könnyen lehet, hogy György halála miatt következett be a váltás.⁵¹ Összegezve a fentebb elősorolt adatokat látható, hogy a váltásokra április végén – május elején került sor, ami ismét újabb oldalról támasztja alá sejtésünket arról,

⁴⁵ DL 42439., az átírt oklevél: ZsOkl I. 1364. sz.

⁴⁶ ZsOkl I. 1496. sz. (DL 91955).

⁴⁷ ZsOkl I. 1473., 1477., 1480. sz.

⁴⁸ Engel: *Archontológia* I. 24.

⁴⁹ Uo. I. 28.

⁵⁰ Uo. I. 32.

⁵¹ Uo. I. 55.

hogy ekkor Budán országgyűlés zajlott.⁵² Szász fiaira nézvést ez viszont azt jelenti, hogy leváltásuk a székely ispánságról – a fentebbiek alapján Szécsényi Simon hivatalviselésének kezdetét biztosan május elejére helyezhetjük – nem önmagában álló változtatás, hanem egy átgondolt folyamat végeredménye volt. (E nagyarányú változások fényében különös hangsúlyt kap a nádor és az érsek március végi – április eleji találkozója. Nehéz szabadulni attól a gondolattól, hogy ők ketten, illetve a többiek, akiket nem ismerünk, Tatán előre egyeztettek az országgyűlésen képviselendő álláspontjukról.) Mindezekről függetlenül Balk, Drág és Oláh János leváltásának okához nem jutottunk közelebb.

Ha már most a Szász fiai által betöltött ispánságok adatsorait értelmezzük, mivel ebben az időszakban Engel Pál kutatásai szerint Máramaros, Szatmár és Ugocsa megyék ispánságát általában azonos személy(ek) viselte(ték),⁵³ akkor azt mondhatjuk, hogy 1377-től a Felső-Tisza vidékén – Máramarosban ugyan rövid ideig, 1383–1384-ben nem ők voltak az ispánok⁵⁴ – Szász vajda utódai gyakorolták a király nevében a hatalmat. Maradt azonban még egy kérdés, mégpedig az, hogy meddig. Mint az látható, Máramaros és Ugocsa megyékben az utolsó adataink tisztségviselésükre 1402 elejéről, illetve 1399 végéről származnak. Ezzel szemben Szatmár megyében 1389-ből ismerjük az utolsó olyan oklevelet, amelyben ispánként említik őket, illetve pontosabban ettől az évtől egészen 1402. február elejéig nem ismert az ispán(ok) neve.⁵⁵ A köztes időből összesen öt alispán nevét ismerjük: Vetési Péter fia Lőrinc, Ráskai Lóránt fiai, Vid és Lukács, Szováti Miklós fia András és Guti (Atyai) Pál. Közülük az utóbbiról tudjuk, hogy Perényi Péter familiárisa volt, így az ő alispánsága (1398–1401) minden bizonnyal már Perényi ispánságát jelentette.⁵⁶ A Ráskaiakról (1393) és Szovátiakról (1394–1395) nem sikerült kideríteni semmit,⁵⁷ ellenben Vetési esetében némi remény mutatkozik arra, hogy megfejtsük a kérdést, ráadásul abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy alispánsága közrefogja

⁵² Az országgyűlések alkalmával teljesen szokványos volt, hogy egyszerre több méltóságban is cserét hajtottak végre. Lásd ezekre C. Tóth Norbert: *Az ország nádora. = Középkortörténeti tanulmányok 7. A VII. Medievisztikai PhD-konferencia (Szeged, 2011. június 1–3.) előadásai*. Szerk. Kiss P. Attila, Piti Ferenc, Szabados György. Szeged 2012. (Szegedi Középkorász Műhely) 439–450; Uő: *Nádorváltások a Zsigmond-korban (1386–1437). Az 1439. évi 2. tc. nyomában. = Tiszteletkőr. Történeti tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára*. Szerk. Mikó Gábor, Péterfi Bence, Vadas András. Bp. 2012. 53–65. (a továbbiakban C. Tóth: *Nádorváltások 1386–1437*); Uő: *Nádorváltás 1458-ban. Mátyás király első országgyűlésének időpontja*. Turul 84. (2011) 98–101.

⁵³ Engel: *Archontológia* I. 187.

⁵⁴ Uo. I. 153.

⁵⁵ Szatmár vm okl 30, illetve Engel: *Archontológia* I. 189.

⁵⁶ Engel: *Archontológia* II. 88; Szatmár vm okl 30; Engel: *Archontológia* I. 189–190.

⁵⁷ Szatmár vm okl 30.

(1389, 1396) az előbbi három hivatali idejét. Mint láttuk, Balk és Drág ispánsága 1389. január elejéről még adatolható, s Vetési Lőrinc első alispánságának említése 1389. március 11-ről származik.⁵⁸ Habár a két időpont meglehetősen közel van egymáshoz, önmagában még nem bizonyítaná, hogy Vetési a béltekiék familiárisa, de van még egy – igaz későbbi – adatunk, amely erősíti feltételezésünket: Zsigmond király 1405. március 15-i, Kővár vár és uradalmának iktatását elrendelő parancslevelében a felsorolt királyi emberek között ott találjuk Vetési Péter fia Lőrincet is.⁵⁹ Mivel az iktatóparancsba – Engel Pál királyi emberekről szóló tanulmánya nyomán mára „evidencia”⁶⁰ – a kedvezményezettek „mondták be” a királyi emberek neveit, nyilván olyanokat jelöltek meg, akiket ismertek.⁶¹ Mindebből viszont a feltételezésnél erősebben állíthatjuk, hogy Balk és Drág legalább 1396 végéig a szatmári ispánságot is viselte. Szatmár megye esetében tehát az ispánváltásra 1397-ben, Zsigmond királynak a nikápolyi csatából történt hazatérése után, valószínűleg a május végi budai országgyűlésen⁶² került sor.

Nehezebb a helyzet a két másik megye esetében. Máramarosból 1402 után a következő ispáni adat 1404. szeptember 2-áról származik, amikor is Perényi Péter töltötte be a tisztséget. 1404. május 1-jéről egy Radul nevű alispánt ismerünk, akit Engel Pál feltételesen Munkácsi Tódor herceg emberének gondolt, s így Tódort az ispánnak.⁶³ Ám annak fényében, hogy 1401-ben Tódor beregi ispánságát éppenséggel Perényi Péter kapta meg,⁶⁴ inkább az a valószínűbb, hogy Perényi Péter névleg már 1402 őszén átvethette Máramaros megye ispánságát, noha adatunk erre csak két évvel későbből van.

Ugocsa megyében sokban hasonló a helyzet: itt 1399. július 31-e után a következő ismert ispánok 1402. június 15-én bukkannak fel forrásainkban Csáki György és Marcali Dénes személyében, akik egyúttal székely és szatmári ispánok is.⁶⁵ A közbenső időből (1401. március 11.) egyetlen alispánt ismerünk Fancsikai György fia, János személyében, akit az eddigi munkák – kérdőjelesen – Perényi Péter familiárisának gondolnak.⁶⁶ (Az előtte, 1399. június 26-áról ismert alispánt, Fancsikai Domokos fia Domokost Engel

⁵⁸ Uo. 30.

⁵⁹ Lelesz III. 136. sz.

⁶⁰ Engel Pál: *Királyi emberek Valkó megyében.* = Uő: *Tanulmányok* 578–599; 592.

⁶¹ Uo. 593–594.

⁶² C. Tóth: *Nádorváltások 1386–1437.* 57–59.

⁶³ Engel: *Archontológia* I. 153.

⁶⁴ Neumann Tibor: *Bereg megye hatóságának oklevelei 1299–1526.* Nyíregyháza 2006. (A Szabolcs-szatmár-beregi Szemle Füzetek 3. sz.) 16.

⁶⁵ Engel: *Archontológia* I. 217–218; Ugocsa vm okl 18.

⁶⁶ Engel: *Archontológia* I. 218; Ugocsa vm okl 18.

Pál szintén Perényi-familiárisnak tartotta, de mivel hivatalviselése időben megelőzi a bélteki adatát, így biztosan Balk és Drág alispánja volt. Ráadásul 1393. április 24-én a béltekiek javára szóló vizsgálati parancsban kijelölt királyi emberként szerepel.⁶⁷⁾

Mindezek után, a továbblépés reményében, nézzük meg Balk és Drág halálának időpontját (emlékszünk, Oláh János még 1390-ben meghalt). Drág utoljára 1400. október 9-én szerepel élőként,⁶⁸ két hónap múlva, december 31-én már néhai.⁶⁹ Balk vajda egy 1402. március 23-i királyi parancs alapján még életben volt,⁷⁰ a parancsot átíró 1402. április 24-i oklevélben már időközben elhunytként említik.⁷¹ Halálának időpontját tovább szűkíthetjük: Bebek Detre nádor 1402. április 7-i parancslevelét ugyanis Balk és Drág fiai meg János fia kérésére adta ki, azaz Balk ekkor már nem volt életben.⁷² Mindez viszont az ispánságok tekintetében azt jelenti, hogy Szatmár megye kivételével a másik két megye élén halálukig álltak, azaz 1400 végéig az ispáni posztot Balk és Drág együtt, majd az utóbbi halála után 1402 tavaszáig egyedül Balk vajda viselte. (Összefoglalóan lásd az alábbi táblázatban!)

ISPÁNSÁG	Balk	Drág	Oláh János
máramarosi	1373–1402	1378–1400	1385–1390
ugocsa	1376–1402	1378–1400	–
szatmári	1378–1397	1378–1397	1385–1386
székely	1387–1390	1387–1390	1387–1390

A három nagykorúságot megért vajdafi mindegyikének születtek utódai.⁷³ Balk vajdának Demeter (1391. jún. 19.–1406. ápr. 11.)⁷⁴, Oláh János (1391. jún. 19.–1394. jún. 11.)⁷⁵ és Sandrin (1391. jún. 19.–1418. nov. 7.)⁷⁶, Drágnak György/Imre⁷⁷ (1396. ápr. 22.–1433. ápr. 6., felesége ecsedi Bátor

⁶⁷ C. Tóth Norbert: *A leleszi konvent országos levéltárában lévő Acta anni sorozatának oklevelei, I. közlemény 1387–1399. (Pótlás a Zsigmondkori Oklevéltár I. kötetéhez).* A nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve. XLVII(2005). 235–343. (a továbbiakban Lelesz I.) 131. sz.

⁶⁸ Lelesz II. 27. sz.

⁶⁹ DocVal 528.

⁷⁰ Rábik: *Diplomatarium* 151.

⁷¹ Uo. 152.

⁷² Lelesz III. 98. sz.

⁷³ A családtagokra vö. Engel: *Genealógia*, Drágfi (bélteki) és Rábik: *Bélteki* 44–45.

⁷⁴ DocVal 408; Lelesz II. 144. sz. – 1407. máj. 3-án már néhai (uo. 177. sz.)

⁷⁵ DocVal 408; 475.

⁷⁶ DocVal 408; ZsOkl VI. 2491. sz. – Özvegye, Jusztina 1420. máj. 17-én szerepel először (ZsOkl VIII. 1747. sz.).

⁷⁷ Vö. Lelesz II. 267. sz.

János leánya, Katalin volt)⁷⁸ és Sandrin (1396. ápr. 22.–1432. okt. 25., 1433. ápr. 6-án már özvegye, Veronika szerepel)⁷⁹, míg Oláh Jánosnak László (1390. jún. 23.–1423. szept. 23.)⁸⁰ nevű fiát említik a források. Közös a három fivér esetében, hogy egyikőjük feleségének a neve sem ismert, mindösszesen annyit tudunk, hogy Drág özvegye 1407. május 3-án még élt.⁸¹ Balk fiai közül Demeternek és Oláh Jánosnak nem ismertek utódai, Sandrinnak Jusztina nevű feleségétől⁸² – a vizsgált korszakban – János (1420. máj. 17.–1446. okt. 1.)⁸³ és László (1420. máj. 17.–1431. jan. 25.)⁸⁴ nevű fiáról tudunk.

A család birtokállománya (1365–1405)

Demeter és Sandrin, illetve György és Sandrin, valamint László számára apáik elvesztése nem az egyetlen veszteség volt 1402 után. Drág majd Balk halálával ugyanis az általuk viselt ispánságok is elvesztek a család számára, sőt az eddig kezükben lévő birtokok közül is jó néhányat nem találunk meg az 1424-es osztálylevélben. Mielőtt azonban rátérnénk a birtokok elvesztésének okaira, vegyük sorra, mekkora birtokállománnyal is rendelkezett Balk, Drág és Oláh János, illetve fia, László. Az alábbiakban tehát időrendben ismertetem a főbb, királyi adomány révén kezükbe került birtokaikat.

1365. II. 2. Lajos király Balk vajdának és általa Drág, Dragomér és István nevű testvéreinek adja a Máramaros megyei Konyha birtokot és tartozékait (Jód, Bocskó, a két Visó, Mojszén, Borsa és a két Szeleste).⁸⁵ – 1373. VIII. 11. Lajos király újból Szász vajda fiainak: Balknak, Drágnak és Jánosnak adományozza új adomány címén Konyha birtokot és tartozékait (Bocskó, Fejéregyház, Taracz és Bustyaháza).⁸⁶ – 1384. VI. 12. Mária király-

⁷⁸ PerényiLt 180. sz. (Az oklevél kétes hitelű, indoklását lásd alább, az első biztos adat: 1401. aug. 10. ZsOkl II. 1187. sz.), DL 66889; C. Tóth: *Bátori család* 13.

⁷⁹ PerényiLt 180. sz. (Az oklevél kétes hitelű, indoklását lásd alább, az első biztos adat: 1401. aug. 10., ZsOkl II. 1187.); DF 254864. (az utóbbi adatot Hegyi Géza szívességéből ismerem); DL 66889.

⁸⁰ DocVal 387; ZsOkl X. 1157. sz. – 1424. ápr. 17-én, amikor Balk unokái és Drág fiai osztályt tettek (ZsOkl XI. 446. sz.), már nem élt.

⁸¹ Lelesz II. 177. sz.

⁸² A forrásokban 1420. máj. 17. (ZsOkl VII. 1747. sz.) és 1423. nov. 3. (uo. X. 1294. sz.) között mutatható ki. (Az Engel: *Genealógia*, Drágfi (bélteki) táblán szereplő 1432-es adat jelzete [DL 20155.] helytelen.)

⁸³ ZsOkl VII. 1747. sz.; Lukcsics II. 925. sz.

⁸⁴ ZsOkl VII. 1747. sz.; KárOkl II. 128. (Az oklevél kimaradt a Szatmár vm okl c. kötetből.)

⁸⁵ Mihályi: *Máramaros* 56; DocVal 178–181; DocRomHist C, XII. 397–399; Györffy: *Történeti földrajz* IV. 123.

⁸⁶ Mihályi: *Máramaros* 65–66; DocRomHist C, XIV. 394–395.

nő Balk, Drág és János részére megerősíti apja, Lajos király 1365. és 1373. évi okleveleit.⁸⁷

1376. VI. 12. Lajos király Balk vajdának, máramarosi ispánnak, Drágnak és Jánosnak adományozza a Szatmár megyei Becs birtokot, amely előzőleg Darai Csák fia Miklósé volt.⁸⁸

1378. VIII. 20. Lajos király Balk vajdának és Drágnak, máramarosi és szatmári ispánoknak meg általuk Oláh Jánosnak adományozza az eddig *pro honore* kezükön lévő Szolnok megyei Kővár várat.⁸⁹ – 1390. IV. 18. Zsigmond király Balkot és Drágot iktattatja Kővár vár birtokába.⁹⁰ – 1392. VII. 25. Zsigmond király Balknak, Drágnak és János fia Lászlónak adományozza új adomány címén Kővár várat, amelyet annak idején Lajos királytól már megkaptak.⁹¹ – Az adománylevél és az iktatásról szóló privilégium szövegének – mivel Oláh János fiának, Lászlónak a neve kimaradt (!) az oklevelekből – javítása: 1397. V. 8.⁹² – 1405. III. 15. Zsigmond király Balk fiainak, Demeternek és Sandrinnak, Drág fiainak, Györgynek és Sandrinnak adományozza új adomány címén Kővár várat és tartozékait (Nyékfalva, Berkesz a vámmal, Magyarláros, Tótfalu, Sülelmed a vámmal és malommal, Kisardó, Görcsön és Cseh magyar; Remete, Kovás, Körtvélyes, Alsó- és Középsőkápolnok, Kovácsfalva, Berence a vámmal, Kerpenyes, Vasmelyfalva, Kékes a vámmal, Karulya, Szakállasfalva, Koltó, Kölcse, Alsókoltó, Bozinta, Felső- és Alsóaranyos – amely a Szamos másik oldalán van –, Kolcér, Hidegkút, Alsó- és Felsőfentős, Hosszúfalu, Pribékfalva, Magosfalva, Dánfalva, Lukácsfalva, Fejérszék, Tölgyes, Nagy- és Kisjeder, Somkút, Balkonya, Gaura, Varaj, Priszlop, Buny, Vilma, Körtvélyrév, Fejérfalva, Lemény, Litka, Kocsolátfalva, Kozla, Bábafalva, Turbuca, Somos, Györtelek, Mutos, Fekindia román falvak).⁹³

1382 előtt megkapják a Szatmár megyei Szárazberek birtokot.⁹⁴

1382 előtt megkapják a Szatmár megyei Tisztaberek birtokot.⁹⁵ – A birtok 1424-ben is kezükön van.⁹⁶

⁸⁷ Mihályi: *Máramaros* 82–85. (DL 6133.)

⁸⁸ DocRomHist C, XV. 50–51; Rábik: *Diplomatarium* 116–117. – Vö. Németh: *Szatmár* 25–26. (Becs 2.)

⁸⁹ DocVal 279–280; DocRomHist C, XV. 468–469. (DL 72092.)

⁹⁰ DocVal 390; ZsOkI I. 1453. sz.

⁹¹ DocVal 431. Iktatóparancsa ugyanezen napról: Lelesz III. 38. sz.

⁹² Mihályi: *Máramaros* 114; Lelesz I. 227. sz.

⁹³ Lelesz III. 136. sz.; ZsOkI II. 3723. sz.

⁹⁴ Balk vajda a birtokról nevezi magát. (DocVal 300.) A birtok 1393. ápr. 24-én még kezükön van. (Lelesz I. 131. sz., Gerech [!]) – Vö. Németh: *Szatmár* 276–277 (Szárazberek).

⁹⁵ Balk vajda szatmári ispán 1382. aug. 9-én innen keltez (Szatmár vm okl 220. sz.), 1388-ban innen nevezik magukat. (Lelesz I. 33. sz.); itteni jobbágyaikon hatalmaskodnak. (Lelesz I. 131. sz.)

⁹⁶ ZsOkI XI. 446. sz.

1383. III. 22. Mária királynő a Szilágyskerületben lévő Aranyos várat *pro honore* Balk vajdának, szatmári ispánnak és testvéreinek, Drágnak és Jánosnak adja. A várat 1387. IV. 19-én Zsigmond király a kusalyi Jakcsoknak adományozta.⁹⁷

1385/6. (?) Mária királynőtől megkapták a Pilis megyei Torbágy birtokot. – 1390. IV. 20-a⁹⁸ előtt Mária királyné összefüggésben azzal, hogy elvesztik bárói méltóságukat, elvette tőlük, és cserébe a Máramaros megyei Visket adta nekik.

1385. X. 1. Erzsébet királyné Drágnak, Jánosnak és Balknak adományozza a Szatmár megyei Béltek, Hirip, Erdőd és Erdődszáda birtokokat.⁹⁹ – 1386. II. 16. Mária királynő is nekik adományozza.¹⁰⁰ – 1388–1390 között Mária királynő Balknak, Drágnak és Jánosnak adományozza a Szatmár megyei Erdődalja királynéi birtokot és tartozékait (Erdőd, Béltek, Homoród, Aszúágy és másik Aszúágy, Bikó és másik Bikó, Válaszút, Dobra, Balota (?) és Erdőszáda).¹⁰¹ – 1392. VII. 25. Zsigmond király Balk és Drág máramarosi és szatmári ispánoknak adományozza új adomány címén az Erdőd kerületben fekvő két Aszúágy, Borzlik, két Örvényes, Bazafalva, a három Várca és Kamén román (*Olachales*) falvakat.¹⁰²

1389. II. 2. A leleszi konvent privilégiuma szerint Bebek Imre országbíró levele értelmében Drág székely ispán kérésére megjárják a Máramaros megyei Kis- és Nagytécső, Bustyaháza, Száldobos, Hosszúmező, Vajnág, Taraczköz és Talaborfalva határait.¹⁰³ – 1397. XI. 6. Zsigmond király Balk és Drág vajdák meg Balk fiai: Demeter és Sandrin kérésére megjáratja Técső birtok határait.¹⁰⁴

1390. II. 8. Zsigmond király Balk, Drág és Oláh János részére adományozza a Máramaros megyei Iza, Alsóapsa, Róna és Felsőróna birtokokat,¹⁰⁵ és megjáratja határaikat is.¹⁰⁶

⁹⁷ Engel: *Archontológia* I. 268; DocVal 310. (a leleszi konvent 1383. ápr. 30-i iktatóleveléből.) – Az ügygel szorosan összefügg a Szélszeg, Goroszló, Turbica és Mutos falvak ügyében a kusalyi Jakcsok és Szász vajda fiai között zajló per, amelynek főbb állomásai: 1389. I. 6. (DocVal 342; ZsOkl I. 865. sz.), 1401. aug. 10. (ZsOkl II. 1187. sz.)

⁹⁸ ZsOkl I. 1456. sz.

⁹⁹ Süttő: *Anjou* II. 265; Rábik: *Diplomatarium* 122–123.

¹⁰⁰ Süttő: *Anjou* II. 334; Rábik: *Diplomatarium* 124–125.

¹⁰¹ DocVal 473–474; ZsOkl I. 3352. sz.; mindkettő 1394. ápr. 3-i kelettel. A foltos oklevél éve ma már megállapíthatatlan, de János oklevélbeli szereplése miatt legkésőbb 1390 tavaszán kelt.

¹⁰² DocVal 431; 435; Lelesz III. 39. sz.; ZsOkl I. 2574. sz.

¹⁰³ Mihályi: *Máramaros* 89–94. (DL 7481.)

¹⁰⁴ Mihályi: *Máramaros* 117.

¹⁰⁵ DocVal 376; Lelesz III. 21. sz.; ZsOkl I. 1356. sz.

¹⁰⁶ Mihály: *Máramaros* 98. skk. (ZsOkl I. 1481. sz.)

1390. IV. 30. Mária királynő a Máramaros megyei Visk birtokot adományozza a Pilis megyei Torbágy birtokért cserébe Balk és Drág székely ispánoknak.¹⁰⁷

1392. VIII. 10.k., Zsigmond király Balk és Drág vajdáknak adományozza újadomány címén a Máramaros megyei Huszt és Sziget birtokokat.¹⁰⁸ – A két adományozott birtok közül Huszt várában ekkor már legalább egy éve Balk és Drág ispánok várnagyai, Bilkei Balics fiai: Lukács és György ültek.¹⁰⁹ – Az adománylevél és az iktatóprivilegium szövegének – mivel Oláh János fiának, Lászlónak a neve kimaradt(!) az oklevelekből – javítása: 1397. V. 8.¹¹⁰

1397. V. 3. Zsigmond király Drág és Balk vajdáknak, máramarosi ispánoknak meg Drág fiainak, Györgynek és Sandrinnak adományozza új adomány címén az Ugocsa megyei Terebes birtokot.¹¹¹ – 1402. VI. 25. Balk fiai tiltakoznak Szatmár és Ugocsa megyék bírói közgyűlésén, hogy Drág fiai és János fia kizárták őket többek között Terebes birtokból is.¹¹² – 1405. VI. 24. A leleszi konvent privilegiuma szerint Perényi Pétert Drág özvegyének az ellentmondása közepette iktatták Terebes birtokba.¹¹³ – 1425. XI. 16. Zsigmond király Perényi Péter fia János kérésére a birtok Szatmár megyében fekvő részeit átteszi Ugocsa megyébe.¹¹⁴

1402. IV. 7. Bebek Detre nádor Balk fiai Demeter és Sandrin, Drág fiai, Sandrin és György meg Oláh János fia, László kérésére királyi adomány címén iktattatja a Máramaros megyei *Sanaph*, Kövesliget, Mocsár, Kanc, Kraszna, Zsidó, *Kerckose*, *Petrooh*, Budfalva, Vincefalva, Alsóróna, Gánfalva, Barcánfalva, Fejérfalva és Uglya birtokokat meg a felsorolt havasokat – az iktatás ellentmondás nélkül április 23-án megtörtént.¹¹⁵

Összegezve a fentieket, a család kezén a századfordulón még négy nagy uradalmat, a kővárit, a nyalábit, az erdődit és a máramarosi királyi birtokokat (Hosszúmező, Huszt, Sziget, Técső és Visk) találjuk, míg az 1424-es osztálylevélben már csak a Szatmár és Középszolnok megyei birtokaikról esik szó.¹¹⁶ A figyelmes olvasó észrevehette, hogy a birtokadományok sorából az egyik legnagyobb és később hosszú pereskedés tárgyát ké-

¹⁰⁷ DocVal 380; Lelesz III. 28. sz. – Torbágy birtokot 1390. ápr. 20-án kapta meg Stibor. (ZsOkl I. 1456. sz.)

¹⁰⁸ DocVal 432; Lelesz III. 40. sz.

¹⁰⁹ Lelesz I. 134. sz.

¹¹⁰ Mihályi: *Máramaros* 114; Lelesz I. 227. sz.

¹¹¹ PerényiLt 184. sz. – A leleszi konvent privilegiuma az iktatásról 1397. máj. 31-én kelt. (Uo. 185. sz.) – Vö. Németh: *Szatmár* 302. (Terebes 3. = Túrterebe.)

¹¹² PerényiLt 239. sz.

¹¹³ Lelesz III. 145. sz.

¹¹⁴ PerényiLt 394. sz.

¹¹⁵ Lelesz III. 98. és 100. sz.

¹¹⁶ ZsOkl XI. 446. sz.

pező Ugocsa megyei Nyaláb vára és uradalma hiányzik. Ez természetesen nem véletlen. A következőekben tehát az Ugocsa és Máramaros megyei birtokaik elvesztésének okait kísérem meg feltárni.

Nyaláb vár és uradalma

A család vagy az uradalom történetét érintő minden munkában szerepel, hogy a mondott birtokot 1378. augusztus 20-án kapták Lajos királytól, és 1405. március 8-án adományozta azt Zsigmond király Perényi Péternek.¹¹⁷ Elvesztésének okáról megoszlanak a vélemények. Komáromy András szerint Balk és Drág halála után az örökösök összevesztek a jusson, és mivel a per folyamán nem tudtak oklevelet felmutatni Nyaláb várra, ezért a király azokat 1402-ben (egy év nélküli levélre hivatkozva, amire a későbbiek során még visszatérünk) Perényivel lefoglaltatta, és végül 1405-ben neki adományozta.¹¹⁸ Engel Pál Nyaláb vár kapcsán foglalta össze az eseményeket, s szerinte a várat az 1403-as felkelés után az abban való részvételük miatt vette el tőlük az uralkodó, és adta 1405-ben Perényi Péternek.¹¹⁹ – A felkelésben való részvételükre egyetlen okleveles adatot találni: 1404. február 5-én Zsigmond király Kassán kelt levelével a Dolhai nemeseknek adományozta a felsorolt hosszúmezei nemesek birtokait, mivel azok néhai Balk vajda bandériumában a lázadókhöz csatlakoztak (*condam Balk woywode nostro tunc infideli adherendo sub vexillo eiusdem*).¹²⁰ – A nyalábi uradalom elvesztéséhez vezető események menetét megvilágító forrásaink ismertetését érdemes kivételesen azok utolsó előtti fázisában elkezdni.

1402. június 25-én, a Csáki György székely, szatmári és ugocsai ispán által Csenger falu mellett királyi parancsra tartott bírói közgyűlésen megjelentek néhai Balk vajda fiai, Demeter és Sandrinus, majd előadták, hogy Nyaláb várát, Terebes birtokot meg tartozékaikat apjuk, a néhai Balk vajda meg testvérei, Drág és Oláh János mesterek királyi adománnyal közösen szerezték és aztán azokat közösen is birtokolták. Ennek ellenére Drág és János mester apjukat és őket is hatalmasul kizárták, és a birtokok jelenleg is Drág fiai, György és Sandrin meg Oláh János fia László kezén vannak. A panaszuk elmondása után kérték a jelenlévőket állításaik megerősítésére. Csáki György ispán kérésére a két megye alispánjai, szolgabírái és esküdt

¹¹⁷ Vö. Komáromy: *Nyalábvár* 503–507; Csánki I. 430; Szabó István: *Ugocsa megye*. Bp. 1937. (Magyarság és Nemzetiség. Tanulmányok a magyar népiségtörténet köréből I/1. – A továbbiakban Szabó: *Ugocsa*) 116–117; Engel: *Archontológia* I. 377; Rábik: *Bélteki* 35.

¹¹⁸ Komáromy: *Nyalábvár* 506–507.

¹¹⁹ Ugyanezen a véleményen van Ioan Drăgan: *A máramarosi oklevelek Bereg, Szatmár és Szabolcs vármegyéek történetének forrásai* [sic!]. = Szabolcs-szatmár-beregi Levéltári Évkönyv XVI. Szerk. Henzsel Ágota. Nyíregyháza 2003. 57–61; 60.

¹²⁰ Mihályi: *Máramaros* 127–128.

ülnökei a király és a Szent Korona iránti hűségükre, feszületre tett kézzel megerősítették, hogy Balk vajda, Drág és Oláh János a birtokokat és a várat közösen kapták és birtokolták.¹²¹

A következő adatunk az ügyre három évvel később keletkezett, amikor is Zsigmond király Perényinek adományozta a várat és az uradalmat. Az adománylevél 1405. március 8-án kelt, és abban részletesen felsorolták az adományos dicséretre méltó tetteit, ám egy szó sem esik arról, hogyan veszítették el azt előző birtokosaik.¹²² Az adomány iktatását 1405. március 12-én rendelte el a király, s a leleszi konventhez szóló parancsban az adománylevéllel ellentétben már értesülünk arról, hogy a birtokot azért veszítették el Szász vajda unokái, mert „a király parancsa ellenére a várról és a falvakról okleveleiket nem mutatták be”.¹²³ Mielőtt e nyomon továbbhaladnánk, érdemes az előbb már érintett, Komáromy András által 1402-re datált levéllel is foglalkoznunk.

1. Excursus: Zsigmond levele Perényi Péterhez

Év nélküli, húsvét utáni hétfőn Budán kelt levelében Zsigmond király meghagyta Perényi Péter volt székely ispánnak, hogy az egyik részről Drág fiai, a másik részről Balk fiai közötti ügyben vele együtt meg a főpapokkal és bárókkal hozott határozatát hajtsa végre, továbbá a máramarosi részekben kezén lévő királyi várakat meg Nyaláb várat élelemmel lássa el, romjaikat javítsa ki és erősítse meg. A levelet titkospecséttel zárták le.¹²⁴ – A levél keltezése meglehetősen fontos Nyaláb vár birtoklástörténe szempontjából, hiszen abból akár a Komáromy András által feltételezettek is kiolvashatjuk. A levél természetesen bekerült a Zsigmondkori oklevéltár vonatkozó kötetébe: Mályusz Elemér szerint, mivel a pecsétet 1403–1410 között használta a király, viszont 1403–1404-ben húsvétkor nem keltezett Budán, valamint a levél összefügg Perényi máramarosi ispánságával, aminek első említése 1405. június 3-a, továbbá március 8-án kelt Nyaláb váráról az adománylevél, „indokoltabb 1405 mellett dönten”.¹²⁵ Noha Mályusz érvei kétségtől helytállóak, érdemes azonban más adatokat is figyelembe vennünk. Egyrészt Perényi, mint láttuk, valószínűleg 1402 tavaszától (az első biztos adat szerint 1404. szeptember 2-től¹²⁶) máramarosi ispán volt, ugyanakkor Zsigmond király 1405 mellett 1406-ban, 1407-ben, 1409-ben

¹²¹ PerényiLt 239. sz. (ZsOkI II. 1740. sz.)

¹²² PerényiLt 266. sz. (ZsOkI II. 3703. sz.)

¹²³ PerényiLt 267. sz. (ZsOkI II. 3709. sz., Lelesz III. 135. sz.)

¹²⁴ ZsOkI II. 3813. sz.; PerényiLt 270. sz.; Komáromy: *Nyaláb* 507.

¹²⁵ ZsOkI II. 3813. sz. Az indoklást elfogadta Tringli István is (PerényiLt 270. sz.).

¹²⁶ Engel: *Archontológia* I. 153.

és 1410-ben is Budán tartózkodott húsvét ünnepén.¹²⁷ Másrészt a levélben egészen pontosan a Drág- és Balkfiak közötti ügyről van szó, ha valóban Nyaláb várról lenne szó, akkor joggal várhatnánk el, hogy László neve is szerepeljen benne. Harmadrészt a levél második felében a máramarosi királyi várak pusztulására utaló részt eddig senki nem méltatta figyelemre. Ez utóbbi függvényében a kérdés inkább az, miért kellett az ott álló várakat megerősíteni, felújítani és élelemmel ellátni. Erre általában akkor szokott sor kerülni, ha támadás fenyegette vagy már támadás érte az adott területet. Ezek után már nincs más dolgunk, mint olyan fegyveres konfliktust keresni 1405–1410 között, amelynek eseményei érinthették Máramaros vidékét. Nem meglepő módon a területre vonatkozó oklevéltárban két, számunkra is megfelelő oklevelet találunk. 1406. december 7-én, Lőcsén kelt oklevelével Zsigmond király az apsai nemeseknek adományozta újadomány címén azokat a birtokrészeiket, amelyeket még Lajos király adományából bírtak, de az azokra vonatkozó okleveleik a Moldvából betörő hűtlenek pusztítása során más javaikkal együtt elégték házaikban (*in ipsorum nobilium domibus casualiter ex incensione et ex preconcepta malitia facta per non nullos nostros et regni nostri Hungarie emulos infideles et invasores de Muldwa, more latrocinio procedentes [...], inter cetera ipsorum nobilium bona per-dita et in predam deducta combuste fuissent*).¹²⁸ Szinte szó szerint ugyanezzel az indoklással találkozunk egy másik apsai nemes részére 1407. március 30-án, Budán kelt adománylevelében is.¹²⁹ Történetesen az oklevél dátuma húsvét hetének szerdája. Ha visszaemlékszünk, a Perényihez szóló levél húsvét utáni hétfőn íródott, azaz – ha erre az évre vonatkoztatjuk – 1407. március 28-án. A fentiek alapján elképzelhetőnek tartom, hogy 1406 második felében Moldva felől támadás érte az ország északkeleti, máramarosi részeit, s ezért vált szükségessé az ott fekvő várak helyreállítása, illetve az esetleges további támadások miatt az ellenállásra történő felkészítésük. (Talán éppen a Moldva felől történt betörés volt az egyik oka annak, hogy Zsigmond király 1406. november elején Érsmolyón találkozott Mircea cel Bătrân havasalföldi fejedelemmel és Lazarevics István szerb despotával.¹³⁰ Előtte Váradon már komoly tárgyalások folytak a király és a vezető elit részvételével a török, boszniai és más ellenségek megzabolázásának mikéntjéről.¹³¹) A Nyaláb várra vonatkozó kitétel pedig úgy értelmezhető,

¹²⁷ 1406. ápr. 12.; 1407. márc. 28.; 1409. ápr. 8.; 1410. márc. 17. (*Itineraria 1382–1438.* 85., 86., 89., 91.)

¹²⁸ Mihályi: *Máramaros* 143. = ZsOkl II. 5152. sz.

¹²⁹ Mihályi: *Máramaros* 147–149., ápr. 6-i kelettel. (ZsOkl II. 5404. sz.)

¹³⁰ Zsigmond Váradról Temesváron keresztül (okt. 27. DF 234087.) ment Érsmolyóra (nov. 5.), ahonnan visszatért Temesvárra (nov. 10.). Vö. *Itineraria 1382–1438.* 86. – Mircea: ZsOkl II. 5132. sz., Istvánra: uo. 5206. sz.

¹³¹ Vö. ZsOkl II. 5036. sz.

hogy azt Perényi támaszpontként készítse fel arra az esetre, ha Máramarosban nem sikerülne feltartóztatni a támadókat. Mindezek egyúttal azt is jelentik, hogy a levelet a Nyaláb vár tulajdonosváltásának időpontja körül zajló vitában nyugodtan mellőzhetjük.

2. Excursus: A nyalábvári adomány

Már Komáromy Andrásnak is feltűnt, hogy a Drágfiak – miután a bírói közgyűlésen 1402 nyarán bepanaszolták őket – nem tudtak oklevelet felmutatni Nyaláb vár birtoklására vonatkozóan. Mint írta „tudjuk, hogy Lajos király adományában csak Drág és Oláh János részesült s így Balk vajda fiainak a nyalábi uradalomban semmi törvényes igazuk nem volt”, ám „Lajos király adománylevele eltűnt, elveszett vagy Isten tudja hová lett s csak századok múltával került elő valahonnan a kolozsmonostori convent archivumából”.¹³²

Ideje tehát a szóban forgó, azóta meglett oklevelet is megvizsgálnunk. Az oklevél a kolozsmonostori konvent iktatóprivilegiumában Kolozsmonostoron maradt fenn, tartalma a következő: Lajos király 1378. augusztus 20-án Zólyomlipcsén tartózkodván megparancsolta a kolozsmonostori konventnek (*conventui ecclesie Kolosmonostora*), hogy mivel másik adománylevelével híveinek, néhai Szász vajda fiainak, Drág mester máramarosi ispánnak és Oláh János mesternek meg utódaiknak (*magistris Dragh, comiti Maromosiensis et Johanni Wolaho, filiis condam Zaz waywode eorumque posteritatibus*) hűséges szolgálataik fejében az Ugocsa megyében fekvő Nyaláb nevű királyi várat (*castrum nostrum*) az ahhoz ősidők óta tartozó minden faluval, birtokkal és faluhellyel (*cum omnibus villis, possessionibus et loci villarum*), továbbá vámokkal és más jogokkal, joghatóságokkal, bármely néven is nevezzék azokat, és bármely megyében is feküdjenek, igaz és ősi határaik mellett, amelyek között eddig is voltak, adta örökre (*perpetuo contulerimus*), ezért megparancsolja a konventnek, hogy küldjék ki tanúbizonyságukat, akinek jelenlétében Tivadarfalvi Veres Benedek vagy Gacsályi Tamás vagy Telki Zoltán János vagy Almási László, a kijelölt királyi emberek egyike kimenne a vár, a falvak, a vámok és minden más tartozék területére, a szomszédok és a határosok összehívása után és jelenlétében iktassa (*statuat*) a várat falvaival, birtokaival, vámjaival és összes tartozékával a mondott Drág és János mesterek részére új adomány címen örök birtoklásra, ha nincsen ellentmondás. Az esetleges ellentmondókat idézze a királyi jelenlét elé. A konvent minderről tegyen neki jelentést.¹³³

¹³² Komáromy: *Nyalábvár* 506., 507.

¹³³ DocRomHist C, XV. 469–470. (DL 26566.); DocVal 280.

A kolozsmonostori (*Kolosmonostora*) konvent 1378. november 2-i privilégiuma a következőképpen beszéli el a parancs végrehajtását. Ők megkapván Lajos király parancslevelét (amelyet oklevelükben átírtak) Tivadarfalvi Veres Benedek királyi emberrel János szerzetes papot küldték ki, akik visszatérve elmondták, hogy Mihály-nap előtti vasárnapon (szept. 26.) és az azt követő napokon kimentek Nyaláb vár és tartozékai, úm. Királyháza, Verőce, Szászfalu és Ardó magyar, továbbá Kirva, Csarnató, Komlós [Komlód], Széphegy, Turc és Batarcs román falvak területére, valamint a Tisza Szőlősrévnék nevezett vámhelyéhez, és a szomszédok és határosok összehívása után a királyi levélnek megfelelően a mondott Drág és János mestereket királyi új adomány címén iktatták [azokba – a szó kimaradt] örökjogon birtoklásra (*premissae regie donationis titulo statuissent iure perpetuo possidenda, tenenda et habenda*) ellentmondás nélkül.¹³⁴ (Sem a parancslevelében, sem a privilégiumban nincsen szó *introductió*ról, csak *statutió*ról!)

Ugyanezen az augusztusi napon és helyen Lajos király másik – amint azt fentebb már idéztem, tartalmi átírásban ránk maradt – oklevele szerint Balk vitéznek, a románok vajdájának (*wayuoda Olachorum*), testvérének Drágnak, szatmári és máramarosi ispánoknak hűséges szolgálataik fejében a Szolnok megyei Kővár várat, amelyet addig tisztségként (*ad tunc pro honore tenuissent*) tartottak a kezükön, minden falvával, vámjával, tartozékával és haszonvételével, miként egykor [Lackfi] Imre nádor és István vajda, kivéve az erdői kerületet, amelyet a király magának tart meg, Balk vajdának és Drágnak meg általuk testvérüknek, János udvari ifjúnak adományozta (*contulisset*) azzal, hogy csak úgy veheti el tőlük, ha Oroszországban (*in regno Russie*) vagy a Moldvai vajdaság területén másikat ad helyette.¹³⁵

Ez utóbbi oklevelet keveset szokták emlegetni, noha sok tanulsággal szolgálhatna a másik oklevél hitelét illetően is. A két adománylevelet összehasonlítva, valamint a két birtok, illetve uradalom utóéletét figyelemmel kísérve szinte csak megválaszolandó kérdések jutnak az eszünkbe:

Miért különbözik a két azonos napon kelt adománylevél kedvezményezettjeinek köre?

Hogyan lehetséges az, hogy Nyaláb vára esetén nem tüntették fel, hogy elszakítják az ispáni honortól?¹³⁶

Miért a kolozsmonostori konventhez szól a parancslevél, hiszen Ugocsa megyében szinte kizárólagosan¹³⁷ a leleszi konvent járt el?

¹³⁴ DocRomHist C, XV. 469–470. (DL 26566.); DocVal 280–282.

¹³⁵ DocRomHist C, XV. 468. (DL 72092. 1503. nov. 16-i átírás); DocVal 279–280.

¹³⁶ Vö. Engel: *Archontológia* I. 377.

¹³⁷ C. Tóth Norbert: *Adatok a megyék és a hiteleshelyek közötti viszonyra a 14. és 15. században. Századok* CXXXVI(2002). 351–364. (a továbbiakban C. Tóth: *Me gyék és hiteleshelyek*) 361.

Miért nem szerepel a nyalábi adománylevélben, hogy Drág szatmári ispán is, és János udvari ifjú?

Hogyan lehetséges az, hogy amikor 1392 nyarán, Oláh János halála után, július végén és augusztus elején – egy törökellenes hadjárat kellős közepén – minden jelentősebb uradalmukra (Kővár, Erdőd, Huszt és Sziget) – kértek és kaptak új adományt Zsigmondtól,¹³⁸ Nyaláb várra elfelejtettek ilyet kérni?

Miért nem mutatták be, írtatták át soha a nyalábi adomány iktatásáról szóló privilégiumot?

A feltett kérdések közül néhányra csak feltételezésekkel válaszolhatunk, de azért akad olyan is, amelyre forrásokkal alátámasztható feleletet adhatunk. Kezdjük az elején, mégpedig a privilégium külsejének vizsgálatával. A pergamen függőpecsétje mára elveszett, de ez nem jelent különösebb problémát, hiszen inkább az a ritka, ha megvan a pecsét az oklevélen. Ezzel szemben az oklevél írásképe nemcsak a konvent többi oklevelének írásképtől, hanem a korban megszokott írásképtől is jelentősen különbözik, sőt mondhatni kizárt, hogy a 15. század közepe előtt írták volna.¹³⁹ Ugyanakkor az írásmódja sem illik az adott korszakéba, erre legyen elég itt most csak a konvent nevére utalni. A kolozsmonostori konvent saját nevének leírásakor 1370 táján, egészen 1437-ig kizárólagosan a *Clusmonostra* alakot használta,¹⁴⁰ 1437-től a század második felének közepéig a *Colosmonostra* alak az egyeduralkodó.¹⁴¹ Az első olyan oklevelet, amelyben a nyalábi adománylevélben szereplő alak (*Kolosmonostra*) áll, 1477-ből ismerem, s ettől kezdve a két alak felváltva él egymás mellett.¹⁴² Emellett szokatlan az oklevél szerkezete, tartalma is. A kolozsmonostori konventnek minden privilégiuma az *intitulatió*val kezdődik, egyetlenegyben sem előzi azt meg a *promulgatio* (*Omnibus Christi fidelibus, presentibus et futuris, presentiam notitiam habituris*).

¹³⁸ Lelesz III. 38–40., 41–43. sz.

¹³⁹ Az oklevél legutóbbi kiadói (DocRomHist C, XV. 498.) szerint „A kolozsmonostori konvent 14. század második felében kibocsátott okleveleihez viszonyítva írása szokatlannak tűnik, és inkább ugyanazon hiteleshely által a 15. század közepén használt írástípusra emlékeztet.” – A román szöveget Hegyi Géza fordította magyarra, amit ezúton is köszönök neki.

¹⁴⁰ Vö. néhány példával: 1376: DF 255202; 1377: DL 27144; 1378. júl. 25.: DF 260670; 1378. okt. 4. DL 73756; 1379. DL 60987.

¹⁴¹ A váltás viszonylag pontosan megállapítható: 1437. máj. 11-én (DL 36972.) még a régi, 1437. aug. 19-én (DL 26884.) már az új alak használatos.

¹⁴² *Kolosmonostra*: 1477: DL 27936; 1500: DL 28664; 1511: DL 26510. – *Colosmonostra* alak: 1511: DL 27598. – A királyi személyes jelenlét oklevelében már 1466-ban felbukkan a *Kolosmonostra* alak (DL 26622.).

Problémás, s erre az oklevél legutóbbi kiadói is felhívták a figyelmet,¹⁴³ hogy a parancslevél a kolozsmonostori konventhez szól, holott korábbi kutatások alapján jól ismert, hogy a kolozsmonostori konvent Erdély határain kívül nem szokott eljárni, ráadásul Ugocsa megye az a terület, ahol szinte kizárólagosan a leleszi konvent tevékenykedett.¹⁴⁴ Ennek bizonyítására a szóban forgó privilégium „régí jelzete” is kiválóan alkalmas, amely a következő: Erdélyi országos kormányhatósági levéltárakból, Kolozsmonostori konvent országos levéltára, Cista comitatum, Ugocsa 3. (a jelenlegi levéltári jelzete: DL 26566.). A mondott levéltári egységben a nyalábi iktatóprivilégium az egyetlen, amelynek a jelzetében feltűnik Ugocsa megye!

A másik furcsasága mind a parancslevélnek, mind a privilégiumnak, hogy csak iktatásról van benne szó, az azt megelőző birtokba bevezetésről¹⁴⁵ nincs, ráadásul az iktatási formula is hibás. Érdemes továbbá néhány szó erejéig kitérni a kijelölt királyi emberek személyére is. Tivadarfalvi Veres Benedek névvel forrásainkban először 1465-ben találkozhatunk, az utolsó általam ismert szereplése 1497. november 18.¹⁴⁶ A különböző oklevelek alapján egyértelmű, hogy Tivadarfalvi azonos Sásvári Miklós fia Veres Benedekkel, aki Drágfi Bertalan sárközi (Szatmár m.) officialisa volt.¹⁴⁷ (A Veres ragadvány- vagy megkülönböztető név legkorábban az 1450-es években mutatható ki a megyében.¹⁴⁸) A második helyen említett Gacsályi Tamásról már korántsem tudunk ennyit: a családból 1313–1352 között adatolható egy Tamás, továbbá egy másik, aki Tamás fia Tamás, 1418–1455 között szerepel az oklevelekben.¹⁴⁹ A harmadik, Telki Zoltán János neve általában a falu másik nevén Csépei¹⁵⁰ Zoltán János néven jelenik meg for-

¹⁴³ DocRomHist C, XV. 498. „szokatlan az a tény is, hogy az uralkodó ezúttal a kolozsmonostori konventet és nem a leleszt kérte fel az iktatásra, pedig Nyaláb vára tekintetében ez utóbbi lett volna az illetékes.” – A román szöveget Hegyi Géza fordította magyarra, amit ezúton is köszönök neki.

¹⁴⁴ C. Tóth: *Megyék és hiteleshelyek* 361.

¹⁴⁵ Az adományost először a birtok tulajdonába bevezetni (introducere), majd az azokban lévő jogokba iktatni (statuere) kellett. (Vö. Hajnik Imre: *Magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és vegyes-házi királyok alatt*. Bp., 1899. 194.) Valamely birtok elnyerésekor egyik *actus* sem hiányozhatott.

¹⁴⁶ Ugocsa vm okl 72. és 132. sz. – Egy 1423. évi, a megyéhez szóló királyi parancslevél hátlapján is szerepel neve, de ez valószínűleg későbbi feljegyzés.

¹⁴⁷ Ugocsa vm okl 126, 129, 131. sz.

¹⁴⁸ 1451: Szirmai, Péterfalvi (Ugocsa vm okl 49. sz.); 1452: Sásvári (uo. 51. sz.); 1465: Tivadarfalvi (Uo. 72. sz.)

¹⁴⁹ Engel: *Genealógia*, Gútleked nem 5. Sárvármonostori ág, 9. tábla: Rozsályi (Kun, Gacsályi, Atyai).

¹⁵⁰ Csánki I. 432.

rásainkban 1476–1505 között.¹⁵¹ 1478-ban a Perényiekkel pereskedett.¹⁵² (A Zoltán ragadvány- vagy megkülönböztető név legkorábban az 1450-es években mutatható ki a megyében.¹⁵³) A negyedik kijelölt királyi ember, Almási László neve 1478–1497 között adatolható, ez utóbbi alkalommal mint a megye szolgabírája.¹⁵⁴ 1478-ban a Drágfiak által kijelölt királyi emberként szerepelt.¹⁵⁵

A fentebb ismertetett külső és belső jegyek alapján egyértelmű, hogy a kolozsmonostori konvent privilégiuma és a benne átírt királyi parancslevél egyaránt hamis.¹⁵⁶ Mindez persze nemcsak a korabeli politikatörténet feltárására, hanem a településtudományi kutatásokra is hatással van, mivel az Ugocsa megyei települések, illetve a magyarok, románok és szászok megtelepedése szempontjából az egyik kulcsfontosságú oklevél a nyalábi adománylevél. A hamis oklevél fényében aligha tartható az, amit Szabó István írt munkájában: „Az elmagyarosodás menetét szemlélteti az a körülmény is, hogy a Tisza bal partján fekvő hospeshelységeket, melyek a nyalábi vár tartozékai voltak, a vár *Valachalis* faluival szemben már 1378-ban magyar, majd 1405-ben még szász, de 1471, 1472 és 1498-ban, valamint ezentúl most már mindig magyar helységeeknek írták.”¹⁵⁷ Pár oldalal odébb pedig így vélekedett: „Minden olyan feltevés, mintha a nyalábi várhoz tartozó ugocsai oláhok a Moldvából Máramarosba átköltöző Szász vajdának Ugocsában nagy birtoktestet szerző fiaival, Drág és Oláh János vajdákkal együtt telepedett volna ide, elhibázott volna, mert a vajdák a birtoktestet, a nyalábi királyi uradalmat 1378-ban szerezték királyi adomány címen s a birtok beiktatásáról szóló jelentés már említi – éppen ez említi először – az uradalom tartozékait képező avasvidéki oláhsági faluk elsőit, ezeket tehát Drág vajdáék nem telepíthették. [...] Az első avasi faluk tehát 1319 és 1378 között keletkeztek.”¹⁵⁸ A szerző védelmében azt mindenképpen meg kell említenünk, hogy felhívta arra figyelmet, miszerint a nyalábi vár tartozékai között felsorolt Turc birtok nem szerepelhetne benne, mivel azon a Káta nemzetség 1385-ben már megosztozott.¹⁵⁹ Ez utóbbi falu bekerülése az adománylevél szövegébe – mint majd látni fogjuk – értékes információkkal szolgál a hamisítás körülményeire is.

¹⁵¹ 1476: Zoltán Tamás fiai: János, László, Lajos és Imre (PerényiLt 572. sz.); Szatmár vm okl 450. sz.

¹⁵² Ugocsa vm okl 107. sz.

¹⁵³ 1451: Ugocsa vm okl 49. sz.

¹⁵⁴ Ugocsa vm okl 111. és 127. sz.

¹⁵⁵ PerényiLt 579. sz.

¹⁵⁶ A már többször idézett kiadás szerkesztői, aggályaik hangoztatása ellenére, nem tartották hamisítványnak, s teljes szöveggel közzétették kötetükben.

¹⁵⁷ Szabó: *Ugocsa* 53.

¹⁵⁸ Szabó: *Ugocsa* 126. – Továbbélésére lásd Makkai: *Erdély népei* 395.

¹⁵⁹ Szabó: *Ugocsa* 118.

*

Visszatérve immáron a történeti eseményekre, egyfelől mindenképpen le kell szögeznünk, hogy a privilégium hamis volta természetesen nem jelenti azt, hogy Nyaláb vára és uradalma nem Balkot, Drágot és Jánost uralta volna. A vár és a hozzá tartozó falvak, amelyek 1405-ben a Perényi Péter részére szóló adománylevélben szerepelnek (a Tiszán lévő Szöllősrév nevű vám, Ardó, Királyháza, Verőce, Tekeháza, Szászfalu és Bekeháza szász, Csarnató, Komlód, Kirva, Széphegy és Batarcs román falvak) valóban a családtagok kezében voltak. Így például egy 1400. október 9-i királyi parancsban Nyalábvárinak mondott Drág (*Dragh de castro Naglab* [!] *dicto*)¹⁶⁰ szerepel; 1400 végéről pedig ismerjük nyalábi várnagyukat, Tódort.¹⁶¹ Látható tehát, hogy a nyalábi uradalom ténylegesen Szász fiai kezén volt azzal a nem elhanyagolható különbséggel, hogy nem királyi örökadományként, hanem *pro honore* birtokolták azokat mint az ugocsai ispánság tartozékát, honorbirtokát.¹⁶² Az uradalom és vár birtoklását mindezek fényében a következőképpen rekonstruálhatjuk: az ugocsai ispáni tiszttelnyerésével (1378 k.) megkapták az azzal együtt járó honorbirtokot, Nyaláb várat és uradalmát. Az ispánságot Drág és Balk haláláig viselte, s ennek megfelelően vele együtt a várat és uradalmát is birtokolták. A birtok a megyéispáni tisztség elvesztésével került ki a család kezéből, ami egyértelműen Balk 1402. tavaszi halála után következett be. (Noha, mint láttuk, az Drág özvegye és fiai birtokában [is] volt.) Balk halálával ugyanis Ugocsa és Máramaros megyék ispánsága is megüresedett. Időközben azonban az országban jelentős események zajlottak le, az urak bebörtönözték (1401) a királyt, aki színleg addigi politikájának feladására kényszerült, s ennek következtében, amikor kiszabadult fogságából meglehetősen ártrendeződt a tisztségviselők köre.¹⁶³ A király egyik támasza, Perényi Péter a viselt tisztségei számát tekintve rövid időre hátrébb szorult: 1402 elején elvesztette székely és szatmári ispáni címét is. Mindkét helyen Csáki György és Marcali Dénes – az új erdélyi vajdák, Csáki Miklós és Marcali Miklós testvérei – követték, első előfordulásuk 1402. február 9-e a tisztségekben.¹⁶⁴ Mint láttuk a vár 1402 nyár elején még Drág és Oláh János fiai kezében volt,¹⁶⁵ s

¹⁶⁰ DocVal 527.

¹⁶¹ DocVal 529. – További adatok birtoklásukra: 1396., 1399., a nyalábi vár részére járó tíz hordó bor, illetve tartozékai. (Uo. 486., 520.)

¹⁶² Engel: *Archontológia* I. 377.

¹⁶³ Engel Pál: *Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmond-korban (1387–1437)*. Bp. 1977. (Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat 83.) 40–43; C. Tóth Norbert: *Luxemburgi Zsigmond uralkodása 1387–1437*. Bp. 2009. (Magyarország története 6.) 40–44; Uő: *Nádorváltások 1386–1437*. 59–62.

¹⁶⁴ Engel: *Archontológia* I. 193; Szatmár vm okl 30.

¹⁶⁵ Lelesz II. 67. sz. (1402. jún. 27.)

ezt Szatmár és Ugocsa megyék nemessége tanúsította is,¹⁶⁶ de valószínűleg nem sokkal ezután elvesztették (talán a király elvette tőlük). Balk 1402 tavaszi halála után az ugocsai ispánságot átmenetileg az újonnan kinevezett Csáki György és Marcali Dénes kapta meg, akiknek első említését 1402. június 15-ről ismerjük a tisztségben.¹⁶⁷ Máramaros ispánságát a fentebb már ismertetett okok alapján ekkor Perényi Péter kaphatta meg.

Itt röviden ismertetnünk kell Perényi Péter „villámkarrierjét”, hiszen a jelek szerint előretörése egyúttal Szász vajda fiainak háttérbe szorulását is jelentette. A később nyalábinak is nevezett ág őse János fia, Simon fiaként látta meg a napvilágot, a forrásokban először 1378-ban tűnik fel.¹⁶⁸ A királyi udvarba unokatestvérei révén került, ahol 1389–1391 között udvari familiárisként mutatható ki. Első tisztségeit az 1390-es évek közepétől kapta: zempléni (1395–1423), székely és szatmári ispán (1397–1401), egyúttal macsói bán (1397, 1400–1401), ungi (1398–1423), beregi (1401), szepesi (1402–1404), máramarosi (1402–1410), ugocsai (1404–1418), abaúji (1404–1406), sárosi (1405–1406), szatmári (1406–1418) és zágrábi (1408) ispán, végül országbíró (1415–1423). Mindezek mellett természetesen tagja volt a Sárkány-rendnek is.¹⁶⁹

A pusztá felsoroláson és évszámokon túl sokkal többet mond, ha összevetjük néhány időpontban a Szász-fiak és Perényi Péter által bírt ispánságokat. Kiinduló évként Perényi Péternek az udvarba kerülésével érdemes kezdenünk: 1389-ben Perényinek semmilyen tisztsége nem volt, míg Balk, Drág és Oláh János – a későbbiek fényében mondhatni a hatalmuk csúcsán álltak – együttesen viselték a székelyek ispánja, Máramaros, Ugocsa és Szatmár megyék ispánságát. 1395-ben Szász vajda fiai ugyan már nem székely ispánok, de a három megye ispánsága továbbra is az ő birtokukban van, Perényi Péter időközben pedig megkapta Zemplén megye ispánságát. 1397-ben ezzel szemben már Perényi Péter kezén van a zempléni mellett a szatmári és a székely ispánság, illetve a macsói báni cím. 1400-ra Perényi az eddigi ispánságai mellé megkapta az ungit is, míg a Balk és Drág kezén már csak Máramaros és Ugocsa ispánsága maradt. Végül 1402 második felében Drág és Balk fiai kezén egyetlen ispánságot sem találunk, ezzel szemben Perényi Péter ugyan a székely és szatmári ispánságot elvesztette, de megszerezte helyettük Máramaros megye ispáni címét. 1404-ben a vizsgált területen ezt tovább bővítette Ugocsa és Abaúj, míg 1406-ban Szatmár és Sáros megye ispánságaival. Mindez nem jelent

¹⁶⁶ PerényiLt 239. sz. (1402. jún. 25.)

¹⁶⁷ Engel: *Archontológia* I. 218.

¹⁶⁸ Engel: *Genealógia*, Perényi, 1. tábla: nyalábi ág.

¹⁶⁹ Engel: *Archontológia* II. 190; Engel Pál: *Zsigmond bárói. Rövid életrajzok.* = *Művészet Zsigmond király korában 1387–1437.* I. Tanulmányok. Szerk. Beke László, Marosi Ernő, Wehli Tünde. Bp. 1987. 438.

mást, mint hogy Perényi Péter alig tíz év alatt nemcsak Szász vajda utódait szorította ki a hatalomból, hanem a Felső-Tisza-vidék teljhatalmú ura és egyben a királyi hatalom támasza is lett egy személyben.

Perényi a tisztségeken túl igyekezett a területen birtokállományát is gyarapítani. Természetesen nem e tanulmány feladata Perényi birtokszerzéseit bemutatni, így itt most csak Szász vajda fiainak „territoriumába” vagy annak közelébe eső adományokról fogok szót ejteni. 1393-ban csere útján az Abaúj megyei Újvár és Középnémeti birtokokat, 1397-ben a Bereg megyei Gát birtokot, 1399-ben az Ugocsa megyei Szőlős királyi birtokot és az Ung megyei Mátyóc birtokot szerezte meg.¹⁷⁰ (Nagyszőlős birtok eladományozása okleveleink tanúsága szerint meglehetősen érzékenyen érintette az ugocsai ispánokat, akik rögvest tiltakoztak, mivel elmondásuk szerint a szőlői egyháznak járó borból tíz hordónyt „valamiféle biztosítékképpen” ők szokták beszedni, s azt az új tulajdonos, Perényi Péter nem akarta megengedni.¹⁷¹ Egyúttal tiltakoztak az ellen is, hogy a Nyaláb várukhoz tartozó különféle tartozékokat és haszonvételeket a király eladományozza.¹⁷²) Perényi még az évben a királytól Szőlős és Újvár birtokokra várépítési engedélyt kért és kapott.¹⁷³ 1402 elején az Abaúj megyei nagyidai, 1403 tavaszán a szintén Abaúj megyei szikszói uradalommal,¹⁷⁴ illetve 1404-ben több más kisebb birtokos elkobzott földjének megszerzésével gazdagította vagyonát.¹⁷⁵ Végül 1405. március 8-án Perényi megkapta Zsigmond királytól a nyalábi uradalmat is,¹⁷⁶ amivel örökjogon megszerezte az ugocsai ispánság egyetlen honorbirtokát. Mindez pedig azt jelentette, hogy habár a Perényiek a középkor folyamán nem lettek a megye örökös ispánjai, de kisebb-nagyobb megszakításokkal ők viselték a megyéispánságot.¹⁷⁷

3. Excursus: A nyalábi privilégium hamisításának okai és lehetséges időpontja

Egy hamis oklevél esetében annak ellenére, hogy az oklevélben szereplő időpontnál később készült, az egyik legfontosabb kérdés, hogy tartalmának hihetünk-e, illetve a benne leírtak mikori időpontnak feleltethetők meg, ha egyáltalán megfeleltethetőek. Ehhez viszont szükséges a hamisi-

¹⁷⁰ PerényiLt 175, 178, 182–183, 188, 206–207, 209–210. sz.

¹⁷¹ PerényiLt 213–214. sz.

¹⁷² PerényiLt 208. sz.

¹⁷³ PerényiLt 215. sz.

¹⁷⁴ PerényiLt 235, 246. sz.

¹⁷⁵ Vö. PerényiLt 250–251, 261. sz.

¹⁷⁶ PerényiLt 266. sz. – Az iktatóparancs 1405. márc. 12-én kelt (uo. 267. sz.)

¹⁷⁷ Vö. Ugocsa vm okl 19–21.

tás időpontjának a meghatározása, illetve okának megállapítása. Mint az a jelen oklevél esetében már kiderült, tartalma bizonyos szempontból igaz (valóban a család birtokolta a várat és uradalmát), ám lényegét tekintve hamis állítást tartalmaz (nem kapták meg örökadományként). A privilégiumot nyilvánvalóan azért készítették, hogy azzal a család a bíróságon igazolhassa a Nyaláb várhoz és uradalmához fűződő jogait. Kérdés tehát ennek fényében az, hogy ismerünk-e olyan időpontot, amikor a szóban forgó birtok per tárgyát képezte? Kutatásunkat segíti, hogy egyrészt tudjuk, mindenképpen 1405 után került rá sor, de az oklevél írásképe alapján elsődlegesen a 15. század második felében érdemes vizsgálódnunk. A hamisítás lehetséges kezdő időpontját azonban tovább tudjuk pontosítani: egyfelől Drágfi Miklós és fia, Bertalan 1471-ben kísérletet tett Nyaláb vár és uradalmának a maguk részére történő iktatására, de Perényi János ellentmondott, amiért 1472 vízkereszt nyolcadára perbe hívták őt.¹⁷⁸ A pereskedés két évtizeden keresztül folyt, míg végül 1498. november 5-én Szapolyai István nádor ítéletével elutasította a Drágfiak igényét, és a Perényiek kezén hagyta az uradalmat.¹⁷⁹ (Drágfi Bertalan 1500-ban ugyan perújrafelvételt kezdeményezett, de az 1506. november 14-én, immáron a királyi személynők előtt folyó perben fia, György ismét vereséget szenvedett, s örök hallgatást parancsoltak neki az ügyben.¹⁸⁰)

Másfelől, amennyiben visszaemlékszünk rá, a nyalábi adományban csak Drág és János meg utódaik részesültek, holott ekkor a családfőnek mindenképpen Balk számított. Ha a privilégium valódi lenne, a vajda kimaradását nagyon nehezen tudnánk megmagyarázni, ám mivel tudjuk, hogy az oklevél hamis, így azonnal kínálkozik egy kézenfekvő magyarázat hiányzására, amely a hamisítást szintén az 1470-es évekre helyezi. Valamikor 1470 elején Bélteki Balk fia Sandrin fia Mihály – az utolsó Balkfi családtag – hogy összeköltözhessen ágyasával, megölte feleségét és nemes szolgáját, a szeretője férjét/barátját (*Michael uxorem suam legitimam et quemdam nobilem famulum suum propter quamdam mulierem, quam in adulterio tenuisset, sine omni culpa miserabili nece interemisse dicitur*). A gyilkosságra hamar fény derült, s a király fő- és jószágvesztésre ítélte Mihályt, továbbá az így királyi kézre háramlott összes birtokát Drágfi Miklós fiának, Bertalannak adományozta.¹⁸¹ (Ennek ellenére Mihálynak Középszolnok megye 1480–1483 közé keltezhető adójegyzéke szerint 13 faluban maradtak ré-

¹⁷⁸ PerényiLt 545, 579. sz.

¹⁷⁹ PerényiLt 685. sz.

¹⁸⁰ PerényiLt 726. sz.

¹⁸¹ Wenzel: Máramaros 52., kivonat (DF 211375.), 1470. ápr. 24. – Vö. Petri: Szilágy II. 363; Hegyi: Szilágyság hovatartozása 30.

szei.¹⁸²) Az ítéletlevél ismeretében mindenképpen indokolt volt a nyalábi adománylevelet úgy hamisítani, hogy abban csak Drág és János megutódaik szerepeljenek, hiszen fölösleges bonyodalmat okozott volna, ha Balkot és örököseit is feltüntetik az adományosok között.

Ugyanakkor az oklevélnek nem ismert sem tartalmi, sem teljes szövegű átírása, ennek oka egyúttal kapcsolódik a hamisítás végső időpontjához. Mint láttuk, a privilégiumban felsorolták Nyaláb vár tartozékait is, köztük egy Turc nevű falut. Annak idején már Szabó István is felhívta a figyelmet arra, hogy „Turc az 1378. évi iktató jelentésbe jogtalanul került az uradalom tartozékai közé”, mivel az 1385-ben a Káta nemzetség birtokai között volt felsorolva.¹⁸³ Turc birtok neve nyomán elindulva azt láthatjuk, hogy Drágfi Miklós és Bertalan azt is iktattatni akarta magának 1471-ben;¹⁸⁴ ám mit olvashatunk egy 1489. november 11-i oklevélben? Nos nem mást, mint azt, hogy Drágfi Bertalan személyesen megjelenve a királyi jelenlét előtt az alábbi bevallást tette: „Amikor az Ugocsa megyei Nyaláb várat – azon a jogon, hogy az övé – az ország szokása szerint bírói úton visszaszerezte, a várhoz tartozó birtokok között az Ugocsa megyei Turc birtokot is visszafoglalta, *amiről azt hitte, hogy a várhoz tartozik* [kiemelés – C. T. N]. Később azonban meggyőződött arról, hogy Turc nem tartozik a várhoz, hanem Csarnavodai Egyed és János öröklött birtoka, ezért a perből kivette.”¹⁸⁵ Érdekessége a bevallásnak, hogy Perényi János egy hét múlva átírást kért róla az országbírótól.¹⁸⁶ Mindezek alapján úgy gondolom, hogy az oklevél legkésőbb 1489-ben készülhetett, ám mivel szerepelt benne egy olyan birtok is, amely nem a vár tartozéka volt, a hamisítás értelmét veszítette, és a per során nem mutatták be, illetve a megrendelő nem hozta el Kolozsmonostorról.

A fentebb elősorolt események fényében tehát a hamis oklevél készítését 1471–1489 közé helyezhetjük, s ezt további közvetett bizonyítékokkal is megerősíthetjük. Perényi János és fiai nevében 1482-től folyamatosan ismertek olyan tiltakozások, amelyekben arról van szó, hogy Drágfi Bertalan, illetve testvérei különböző hiteleshelyeken hamis okleveleket készíttetnek, hogy azok révén megszerezzék Nyaláb várat és uradalmát.¹⁸⁷ (Erős gyanú merül fel a tekintetben is, hogy a Drágfi Bertalan által 1498 novemberében

¹⁸² C. Tóth: *Járások* 418–419. (az utolsó biztos adat Mihályra 1474-ből van: PerényiLt 560. sz.), 427–431. (Berkesz, Fejérszeg, Alsóféntös, Gaura, Hosszúfalu, Koltó, Katalinfalva, Lápos, Magosfalva, Somkút, Törökfalva, Középvárca, Vártelek). – Vö. Petri: *Szilágy* II. 364.

¹⁸³ Szabó: *Ugocsa* 118.

¹⁸⁴ PerényiLt 579. sz.

¹⁸⁵ PerényiLt 622. sz.

¹⁸⁶ PerényiLt 623. sz.

¹⁸⁷ 1482: PerényiLt 601. sz.; 1483: KmJkv I. 2449. sz., PerényiLt 606. sz.; 1488, 1489: uo. 614, 618, 624. sz.

a nádori jelenléten bemutatott, tartalmilag átírt oklevelek¹⁸⁸ egy része is, mégpedig azok, amelyekben Balk fiai nem szerepelnek, és nincsen eredeti példányuk, hamisak.¹⁸⁹

Végeredményben tehát a nyalábi uradalom Ugocsa megye ispánságával 1378 körül került Balk, Drág és Oláh János birtokába mint az ispánság honorbirtoka. Balk halála után az ispáni tisztség elvesztésével, 1402 második felében Zsigmond király visszavette tőlük a várat, és a megye ispánságát Perényinek adta, Nyaláb várat és uradalmát pedig 1405-ben az uralkodó, hálából az 1402/3-as lázadás leveréséért, örökjogon is Perényi Péternek adományozta.

A máramarosi (huszti) uradalom

Noha a nyalábi uradalom birtoklástörténete sem állítja egyszerű feladat elé a kutatót, a máramarosi királyi birtokok tulajdonosváltásainak időbeli behatárolása még annál is nehezebb, mivel alig áll rendelkezésükre értékelhető információ. A megye településtörténetével foglalkozó Bélay Vilmos szerint az öt királyi mezőváros az 1390-es évek elejére mint a huszti uradalom részei Balk, Drág és Oláh János, illetve fia, László kezére kerültek. Így 1389-ben Hosszúmező és Técső, 1390-ben Visk, majd 1392-ben Huszt és Sziget tűnik fel birtokukban. Az első három esetében felvetődött, hogy zálogként voltak a tulajdonukban, de ennek igazolására nem áll rendelkezésünkre elég forrás. A birtokokat a Balk- és Drágfiak 1403–1405 között elhagyták, s az értékesebb ugocsai, szatmári és közép-szolnoki birtokaikra költöztek. Az öt város 1406-ban már ismét királyi tulajdonban állt.¹⁹⁰

A Bélay Vilmos által leírtakhoz nem sok újat tudunk hozzátenni. Mint láttuk Balk román vajda 1373 folyamán nyerte el Máramaros megye ispánságát, 1378-tól Drág is kimutatható a tisztségben. Az ispáni címet mindketten halálukig, Drág 1400 végéig, Balk 1402 tavaszáig viselte. 1389 elején már megjáratták Técső és Hosszúmező határait,¹⁹¹ 1392 augusztusa elején pedig új adományt kaptak Husztra és Szigetre, de huszti várnagyaik már 1391-ből ismertek.¹⁹² Az öt közül egyetlenegy városnak ismerjük a család

¹⁸⁸ PerényiLt 686. sz. (felsorolásuk a 330. oldalon.)

¹⁸⁹ Pl. 1393. okt. 23. (A csanádi káptalan előtt Drág nevében tiltakoznak, hogy János váradi püspök és a káptalan el akarja foglalni az Ugocsa megyei Terebest meg a két Gercsét. – PerényiLt 172. sz.), 1396. ápr. 22. (A leleszi konvent előtt Drág és fiai meg Oláh János fia László nevében tiltakoznak, hogy Nagymihályi János el akarja foglalni két, Királyháza birtokukhoz tartozó földjüket, a király pedig neki akarja adományozni. – Uo. 180. sz.), 1424. aug. 28. (A váradi káptalan előtt Drág fiai nevében eltiltják Zsigmondot Nyaláb vár és tartozékai eladományozásától, a Perényieket pedig elfoglalásától. – Uo. 385. sz.)

¹⁹⁰ Bélay: *Máramaros* 26–27.

¹⁹¹ Mihályi: *Máramaros* 89–94.

¹⁹² DocVal 432; Lelesz I. 134. sz.

birtokába kerülésének pontos dátumát: Visket Mária királynő 1390. április 30-án adta cserébe Torbágy birtokért Balknak, Drágnak és Jánosnak.¹⁹³ A jelek szerint az uradalom többi része még Zsigmond uralkodása előtt a családtagok birtokába került. Kérdés persze, hogy melyik uralkodó és milyen címen adományozta részükre. Újabb források előkerüléséig e kérdésre nem tudunk választ adni, tanulmányunk szempontjából azonban fontosabb kérdés, hogyan és mikor veszítették el azokat. Perényi Péter máramarosi alispánjának és a szolgabíráknak 1405. évi oklevele már Szigeten kelt,¹⁹⁴ 1406 végén pedig az öt mezőváros, Sziget, Hosszúmező, Técső, Visk és Huszt már újra királyi tulajdonban (*opidorum nostrorum regalium Sigeth, Longiprati, Techew, Wischk et Hawsth*) állt.¹⁹⁵ Mindezek fényében a válaszra váró kérdés úgy vetődik fel, hogy milyen esemény nyomán történt a tulajdonosváltás 1402–1405 között. Sokat nem kell rajta gondolkodnunk, hiszen a Zsigmond uralkodását valamennyire is ismerők számára egyértelmű, hogy a birtokok elvesztésének hátterében az 1403. évi polgárháború történései állhatnak. S valóban ismeretes egy oklevél, amelyben utalnak a harcokra: 1404. február 5-én Zsigmond király Kassán – Ozorai Pipo *relatiójára* – kelt levelével a dolhai nemeseknek adományozta a felsorolt hosszúmezei nemesek birtokait, mivel ezek néhai Balk vajda bandériumában a lázadókhöz csatlakoztak (*condam Balk woywode nostro tunc infideli adherendo sub vexillo eiusdem*), és a dolhai nemesek ellen harcoltak.¹⁹⁶ Az oklevél értelmezése nem egyszerű, hiszen a polgárháború kitörésekor Balk vajda már egy éve halott volt, így ő biztosan nem esett hűtlenségbe. Valószínűleg arról lehet szó, hogy a hosszúmezei nemesek egykor Balk familiárisai voltak, s uruk halála után fiainak vagy más valakinek a csapatába állva részt vettek a harcokban, a birtokaikat felkérők pedig ezt kihasználva adományoztatták maguk részére azokat. Az 1403-as eseményekhez kapcsolódik még egy oklevelünk, noha a benne szereplő információk meglehetősen zavarba ejtőek. Zsigmond király 1403. május 14-én, a morvaországi Bystrice nad Pernštejnem városkában tartózkodván Máramarosi Oláh Jánosnak (*Iohanni Volaho de Marmaros*) és örököseinek adta a Máramaros megyei Lipse, Harincsa, Kövesliget, mindkét Apsa, Alsóróna és Kaszó birtokokat azzal, hogy azokat addig tarthatja elfoglalva, amíg helyettük másik birtokot vagy birtokokat nem ad (*et occupative tamdiu tenendas et possidendas quousque sibi aliquam aliam possessionem aut alias possessiones dandas duxerimus et*

¹⁹³ DocVal 380.

¹⁹⁴ ZsOkl II. 4341. sz.

¹⁹⁵ Mihályi: *Máramaros* 143.

¹⁹⁶ Mihályi: *Máramaros* 127–128; *A római szent birodalmi széki gróf Teleki család gyömrői levelétára*. Írta és összeállította Iványi Béla. Szeged 1931. (Archivum Gyömröense gentis comitum Teleki de Szék. – a továbbiakban Iványi: *Teleki*) 73. sz.

conferendas).¹⁹⁷ Az oklevélben egyszerű királyi birtoklefoglalásról van szó, ám nagy kérdés ki a birtokok lefoglalója. Felmerült, hogy Balk és Drág testvére, Oláh János,¹⁹⁸ de ő ekkor már több mint tíz éve halott volt. Szóba jöhetne még Balk fia János, akinek szintén Oláh volt a ragadványneve,¹⁹⁹ ő viszont 1395 után nem fordul elő testvérei mellett (elképzelhető, mivel többször említik királyi szolgálatban lévőként, hogy a nikápolyi ütközetben halt meg). Oláh János személye tehát egyelőre megfejtethetetlen, a Szász vajda családjához való kötést kizárja az, hogy a lefoglalt birtokok közül többről is tudott, hogy előtte Balk és Drág kezén voltak (Apsa, Róna), mindezenre a birtokokat alig egy év múlva a király az Urmezei családnak adományozta.²⁰⁰ A máramarosi uradalmakról összefoglalóan elmondható, hogy Balk máramarosi ispán halála, 1402 tavasza után, minden bizonnyal 1403–1404-ben, a harcok lezárultával, a király egész egyszerűen elvette Balk és Drág fiaitól meg Oláh János fiától, Lászlótól azokat. Valószínűleg ugyanaz történt meg velük, mint korábban a Kaplai családdal: Ilsvai Leusták nádornak a nikápolyi ütközetben történt fogságba esését követően a király hat várukból ötöt elvett, és csak a névadó Kapla várát hagyta meg a kezükön.²⁰¹

Összegezve immáron Szász vajda fiainak mintegy 40 éves pályafutását, látható, hogy a család Magyarországra települése után rövidesen jelentős birtokadományokban részesült, illetve komoly politikai hatalomra tett szert az ország keleti végein. 1402 elején, Balk vajda halála előtt három vár és uradalma meg az erdődi uradalom mellett számos kisebb birtoktest volt a kezükön. A három várból kettő, Kővár (1378) és Huszt (1392 előtt) örökjogon, míg Nyaláb *pro honore* volt a kezükön. Mindebből három év múlva csak Kővár vár és Erdőd (Béltek) uradalma maradt a birtokukban. A család hosszú időre kiszorult a politikai döntéshozók csoportjából, s – noha Drág fiai közül Sandrin bekerült az udvarba (1419), és testvérével, Györggyel együtt a királytól valamilyen jogcímen megkapták a Doboka megyei Kendermezőt és Galponya birtokokat²⁰² (1424-ben is birtokukban voltak) – a jelek szerint komolyabb birtokadományt Zsigmond uralkodása alatt nem kaptak. Mindezt jól szemlélteti az 1424-es osztálylevelük.

¹⁹⁷ DF 275881. (ZsOkl II. 2425. sz., commissio propria.)

¹⁹⁸ Bélay: *Máramaros* 42.

¹⁹⁹ 1394. jún. 11. (DocVal 475.)

²⁰⁰ 1404. ápr. 19. (Iványi: *Teleki* 74. sz; Bélay: *Máramaros* 42.)

²⁰¹ Mályusz Elemér: *Zsigmond király uralma Magyarországon 1387–1437*. Bp. 1984. 38.

²⁰² ZsOkl VII. 1174. sz. (1419. XII. 23. – A birtokokban a királynak kell őket megvédenie.)

A Balkfi és Drágfi családok születése

Oláh János fia, Lászlónak valamikor 1423/1424 fordulóján bekövetkezett halála után a másik két testvér utódai elérkezettnek látták az időt, hogy megosszák egymás között a kezükön lévő birtokállományt. Ennek végrehajtása céljából 1424 elején megbízottjaik felkeresték a királyi jelenlét bíróságát, és Nánai Kompolt István országbírótól parancslevelet kértek. Ebben az országbíró meghagyta a leleszi konventnek, hogy küldje ki a felek részére egy-egy tanúbizonyságát, hogy azok jelenlétében a királyi kúriából kirendelt Tapaszi Pál mester királyi ember végrehajthassa a birtokosztályt. A leleszi konvent oklevele szerint a királyi ember március 29-én és az azt követő napokon két egyenlő részre osztotta a család birtokait, mégpedig egyfelől Balk vajda fia Sandrin fiai, János és László, másfelől Drág vajda fiai, György és Sandrin között. Az osztályt kétféle módszer szerint hajtották végre, a békési (erdői) uradalom falvainak mindegyikét (telekosztály), míg a kővári uradalomban a falvakat (területosztály)²⁰³ osztották el két egyenlő részre. Így mindkét ág egyenlő arányban részesült Békék, Szakasz, Gyűrűs, Erdőd, Kiserdőd, Óvári, Szamosbecs, Csegöld, Hodos, Tisztaberek, Pete, Hirip, Résztelek, Magyarbikó, Tomány, Erdőszáda, Lapos, Tótfalu, Berkesz, Dobra és Görcsön birtokokból (az uradalomba tartozó Sülelmed, Ardó és Cseh falvakat nem osztották meg, mivel azok a kusalyi Jakcsoknál voltak zálogban). Ezzel szemben a kővári uradalmat oly módon osztották meg, hogy Balkfi Sandrin fiainak jutott Oláh- és Nagybikó, Remetemező, Farkasaszó, Alsó- és Felsőberekasztó, Kecskésfalva, Tótfalu, Somos, Kolbászfalva, Berence, Kerpenyes (más néven Gyertyános), Körtevényes, Szakállasfalva, Koltó, Bozinta, Aranyos, Kölcér, Hidegkút, Alsó- és Felsőfentő, Hosszúfalva, Fejérszék, Magosfalva, Pribékfalva, Dánfalva, Lukácsfalva, Somkút, Bucsonfalva, Balkfalva, Varaj, Nyíres, Lemény, Litka, Kucsulátfalva, Terebes, Redefalva, Bikácsfalva, Felső-, Közép- és Alsóvárca, Bazafalva (más néven Illésfalva), *Kopalthfalva*, Gardánfalva, Balotafalva, Felsőhomoród és Szokond (47 falu). – Drág fiainak pedig Nagy- és Megerlehomoród, Szinfalva, Monyorós, Válaszút, Felső- és Alsószivágy [Aszuágy], Örményes, Nántú, Cserna-, Kovács-, Rév-, Alsó- és Monostorkápolnok, Garbonác, Kékes, Karulya, Kölcse, Kovás, Remete, Váralja, Priszlop, Buny, Körtevényrév, Vilmány [Vilma], Nagy- és Kisjeder, Nyíres, Kozla, Bába vagy Aranymező, Tölgyes, Kendermező, Galponya, Paptelek, Bábca, Borzlyuk, Felsőszokond, Lophágy, Felső- és Alsóhódos, Egerbegy, Patakfalva, Vadafalva, Ardánfalva, Tóhát, Györgyteleke és Somos (47 falu) jutott. (A zálogolások miatt Sandrin fiainak az egyenlőség megteremtése

²⁰³ Vö. Engel Pál: *Birtokosztály és családképződés*. = Uő: *Tanulmányok* 625–637; különösen 628.

érdekében a Drágfiak átadtak még 47 népes telket.) A várat közös tulajdonban hagyták.²⁰⁴

Az 1424-es osztállyal jogilag is elvált a család két ága egymástól, s a későbbiekben csak a Drágfiak játszottak politikai szerepet a királyság életében. A Balk-ág tagjai vagy nem törekedtek, vagy nem tudtak kilépni a helyi, jelentősebb nemesség csoportjából. Mindenesetre a két ág birtokvagyonra – egy vár (Kővár), két mezőváros (Bélték és Erdőd [és még egy zálogban: Csehi]) meg 113 db (további három zálogos) falu – elegendő alapot²⁰⁵ nyújtott ahhoz, hogy Mátyás uralkodása alatt a Drágfi család visszatérjen a politikai elitbe.

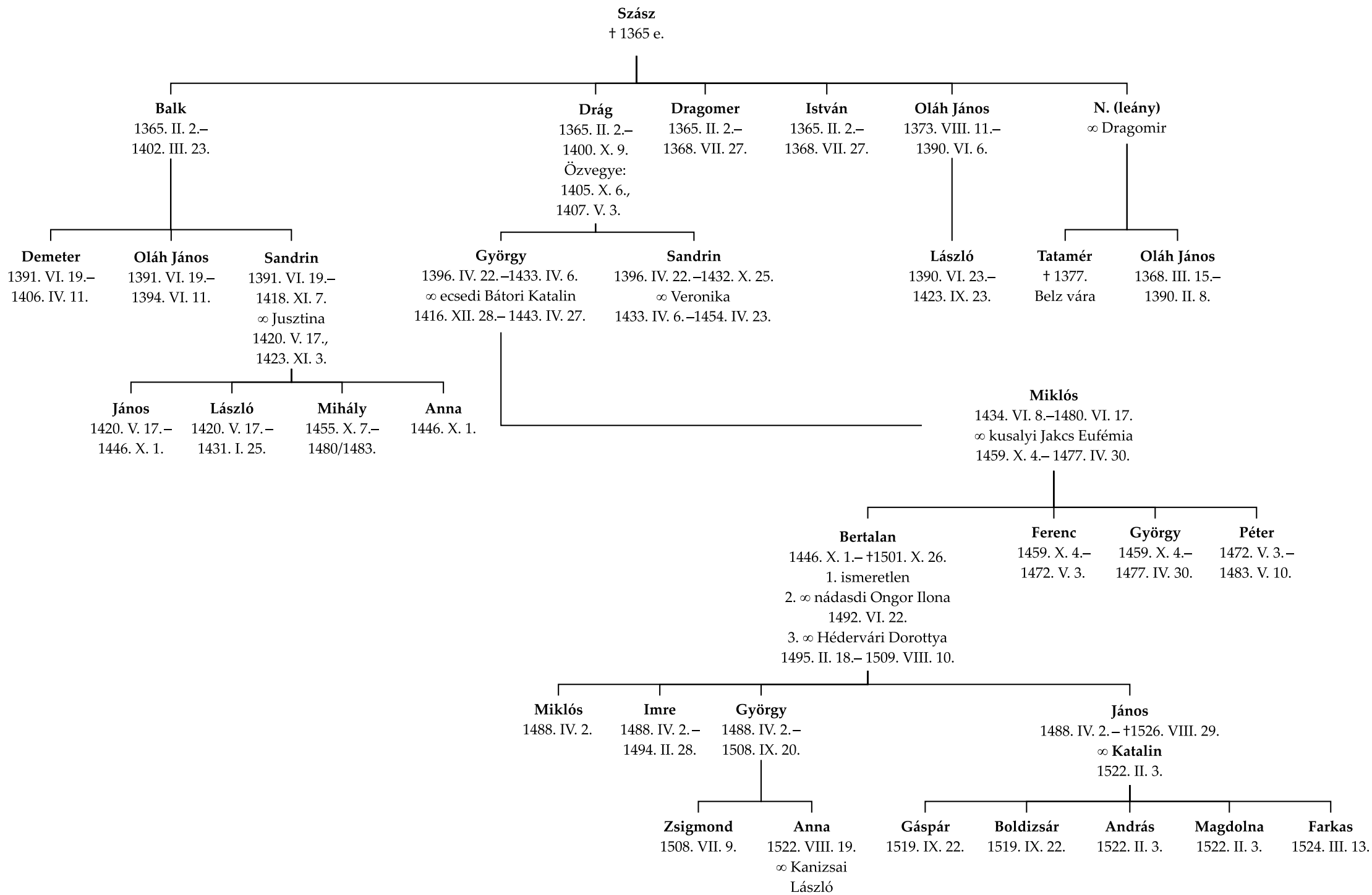
The Rise and Fall of the Descendants of Voivode Szász: The Schematic History of the Family between 1365–1424. The study presents on the one hand the offices held by the sons of Voivode Szász and the estates they received. On the other hand it attempts to answer the question why they all lost their offices since the beginning of the 1390s, or how the family members lost most of their estates after the deaths of Drág and Balk. The sons of Voivode Szász fled from Moldavia to Hungary, where they received their first donation from King Louis I in 1365. Not long after they had moved in, they also received their first offices: Balk became in turns count (*comes*) of Maramureș (Máramaros) county (1373–1381 and 1384–1402), Ugocea (Ugocsa) county (1376–1402), and Sătmăr (Szatmár) county (1378–1396), and meanwhile, between 1387 and 1390, he was also Count of the Seklers (which meant that the family ascended among the barons in less than twenty years). Balk died at the end of March 1402. He usually held the above mentioned offices together with his brothers: Drág was count of all three counties beginning with 1378, in Sătmăr until 1396, and the other two until 1400, the year of his death. He was also his brother's partner as Count of the Seklers (*comes Siculorum*). The youngest brother, John Oláh, although he appeared from time to time as count of the said counties, chose court service instead: in 1388, we find him as the queen's courtier (*aule iuvenis*), and in this year and the next he was the queen's Master of the horse (*magister agazonum reginalium*). He died sometime soon after 6 June 1390. However, apparently the family started to lose ground already in the beginning of that year; the reasons are not yet known to us. As the sons of Voivode Szász were forced in the background, others came to the fore, among whom most notably Péter Perényi. The ancestor of the branch which was later called *of Nyaláb* received his first offices from the mid-1390s, and it seems that he spent the first decade of his career to the detriment of the sons of Voivode Szász: in the beginning of the 1400s all the count's offices formerly held by them were in Perényi's hands. In addition to the loss of their fathers and offices, the sons were even more afflicted by the loss of their estates. In the beginning of 1402 the family still possessed four estates, those of Chioar (Kővár),

²⁰⁴ Wenzel: *Máramaros* 59–65. = ZsOkl XI. 446. sz.

²⁰⁵ Vö. Engel: *Világi nagybirtok* 13–72; 33., illetve a jelen kötetben Horváth Richárd és Neumann Tibor tanulmányaival.

Nyaláb, Ardud (Erdőd) and Maramureș, while their property inventory from 1424 only lists their estates in Sătmar and Middle Solnoc (Középszolnok) counties. The loss of the estates in Maramureș and Nyaláb can surely be explained by their loss of the count's offices of those counties, since they owned both estates as part of their count's office, as so-called *pro honore* estates. The author proved beyond any doubt, on the basis of its internal and external characteristics, that the charter of King Louis I issued on 20 August 1378 granting the castle and estate of Nyaláb to Drág and János Oláh is a later forgery made between 1471 and 1485, for the trial against the Perényis initiated by the Drágfis to regain possession of the estate of Nyaláb. The privilege of the monastery of Cluj-Mănăștur (Koloszmonostor) and the royal charter transcribed in it are therefore both forgeries. This fact of course has its effects not only on the research of the political history of the age, but also on study of the history of settlements since the charter of Nyaláb is one of the key documents for the history of the settlements of Ugocea county and the settling of Hungarians, Romanians (Vlachs) and Saxons. However, in the light of this forgery, the previous views on the colonization of Ugocea county can hardly be held any longer.

The about forty years long career of the sons of Voivode Szász proves well that the family gained important estates soon after their settling in Hungary, and acquired significant political power in the eastern ends of the country, although the precise reasons for this situation are not known. After Sigismund's accession to the throne, they reached the peak of their power, but in April 1390 something happened at the royal court because of which they practically fell out of the inner circles of power. At the death of Voivode Balk (1402) they possessed three castles and the surrounding lands and the estate of Ardud. They owned two of the three castles, Chioar (1378) and Huszt (before 1392), by permanent right, and the third, Nyaláb (around 1376), *pro honore*. Three years later they were left only with the castle of Chioar and Ardud (the estate of Beltiug [Béltek]). The family was pushed out of the group of political decision makers for a long time, and although it seems that Sandrin, son of Drág entered the royal court (1419), they received no offices or larger estates during the reign of Sigismund. This is also well documented by their property inventory from 1424, which is at the same time the birth certificate of the Balkfi and Drágfi families.

Szász vajda utódainak leszármazása (1365–1526)

Vö. Engel: *Genealógia*, Drágfi (bélteki); DocVal 179.
1365. II. 2.: DocVal 178; 1368. III. 15.: Mihályi: *Máramaros* 60; 1368. VII. 27.: DF 253460;
1373. VIII. 11.: Mihályi: *Máramaros* 65; 1390. II. 8.: Wenzel: *Máramaros* 46 (6. sz.); 1390.
VI. 6.: Lelesz III. 31. sz; 1390. VI. 23.: DocVal 387; 1391. VI. 19.: DocVal 408; 1394. VI.
11.: DocVal 475; 1396. IV. 22.: PerényiLt 180. sz; 1402. III. 23.: Rábik: *Diplomatarium*
151; 1405. X. 6.: Lelesz II. 122. sz; 1406. IV. 11.: Lelesz II. 144. sz; 1407. V. 3.: Lelesz II.
177. sz; 1416. XII. 28.: ZsOkl V. 2403. sz. (C. Tóth: *Bátori család* 13.); 1418. XI. 7.: ZsOkl
VI. 2491. sz; 1420. V. 17.: ZsOkl VII. 1747. sz; 1423. IX. 23.: ZsOkl X. 1157. sz; 1423. XI.
3.: ZsOkl X. 1294. sz; 1431. I. 25.: KárOkl II. 128; 1432. X. 25.: DF 254864; 1433. IV. 6.: DL
66889; 1434. VI. 8.: DF 221952; 1443. IV. 27.: Lukcsics II. 778. sz; 1446. X. 1.: Lukcsics II.
925. sz.; 1454. IV. 23.: DL 66937; 1455. X. 7.: DL 71499; 1459. X. 4.: KmJkv I. 1374. sz.;
1472. V. 3.: DF 211400; 1477. IV. 30.: KmJkv I. 2225. sz.; 1480. VI. 17.: DF 254459;
1480/1483.: C. Tóth: *Járások* 418–419; 1483. V. 10.: KmJkv I. 2449. sz.; 1488. IV. 2.: DF
361184; 1492. VI. 22.: DL 26812. (Lásd még erre Neumann Tibornak a kötetben
megjelent tanulmányát.); 1494. II. 28.: DocBátori I. 167. sz., 1495. II. 18.:
HéderváryOkl I. 483., a lakodalomra 1495 január első felében került sor, vö. Fedeles
Tamás: *A király és a lázadó herceg. Az Újlaki Lőrinc és szövetségesei elleni királyi hadjárat
(1494–1495)*. Szeged 2012. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 27.) 90–91; 1501. X.
26.: DL 65220. p. 7; 1508. VII. 9.: HéderváryOkl I. 509; 1508. IX. 20.: KmJkv I. 3475. sz.;
1509. VIII. 10.: HéderváryOkl I. 516; 1519. IX. 22.: KárOkl III. 123; 1522. II. 3.: KárOkl
III. 138; 1522. VIII. 19.: *Politikatörténeti források Bátori István első helytartóságához
(1522–1523)*. Közzéteszi C. Tóth Norbert. Bp. 2010. (A Magyar Országos Levéltár
Kiadványai II: Forráskiadványok 50.) 124.; 1524. III. 11.: KárOkl III. 150.

RÖVIDÍTÉSEK

AOkl = *Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia 1301–1387*. Szerk. Kristó Gyula – Blazovich László – Géczi Lajos – Almási Tibor – Kőfalvi Tamás – Tóth Ildikó – Makk Ferenc – Piti Ferenc – Sebők Ferenc. I–XV (1301–1331), XVII (1333), XIX–XXIX (1335–1345), XXXI (1347). Bp.–Szeged 1990–2013.

AOkm = *Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. Anjou-kori okmánytár*. Szerk. Nagy Imre – Tasnádi Nagy Gyula. I–VII (1301–1359). Bp. 1878–1920. (Monumenta Hungariae Historica. Magyar Történelmi Emlékek. Első osztály: Okmánytárak.)

ÁÚO = *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. Árpád-kori új okmánytár*. Közzé teszi Wenzel Gusztáv. I–XII. Bp. 1860–1874. (Monumenta Hungariae Historica. Diplomataria. Magyar Történelmi Emlékek. Első osztály: Okmánytárak. VI–XIII, XVII–XVIII, XX, XXII.)

BánfOkl = *Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli losonczi Bánffy család történetéhez*. Szerk. Varjú Elemér – Iványi Béla. I–II (1214–1526). Bp. 1908–1928. (A Tomaj nemzetségbeli losonczi Bánffy család története.)

Bonfini = Antonius de Bonfinis: *Rerum Ungaricarum decades*. Tom. I–IV. Ediderunt Iosephus Fögel, Béla Iványi, Ladislaus Juhász. Lipsiae–Bp. 1936–1941. (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum. Saeculum XV.)

Bp. = Budapest

Buc. = București

C. Tóth: *Bátori család* = C. Tóth Norbert: *Ki kicsoda az ecsedi Bátori családban? A Bátori család ecsedi ágának tagjai 1377–1541*. Szabolcs-szatmár-beregi Szemle XLIV(2009). 5–47.

C. Tóth: *Járások* = C. Tóth Norbert: *Lehetőségek és feladatok a középkori járások kutatásában*. Századok CXLI(2007). 391–470.

CDHung = *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. Studio et opera Georgii Fejér. Tom. I–XI. Budae 1829–1844.

CDTrans = *Codex diplomaticus Transsylvaniae. Diplomata, epistolae et alia instrumenta litteraria res Transsylvanas illustrantia*. Erdélyi okmánytár. Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez. I–III (1023–1359). Regesztákban jegyzetekkel közléteszi Jakó Zsigmond. Bp. 1997–2008. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai. II: Forráskiadványok 26, 40, 47.)

cs = család(i)

Csánki = Csánki Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. I–III, V. Bp. 1890–1913.

CsOkI = *Oklevéltár a gróf Csáky család történetéhez*. Kiad. Bártfai Szabó László. I/1–2. Bp. 1919. (A körösszegi és adorfáni gr. Csáky család története. I. Oklevéltár.)

d. = doboz.

Deák: *Wesselényi család* = Deák Farkas: *A Wesselényi család őseiről*. Bp. 1878. (Értekezések a történelmi tudományok köréből. VII/8.)

DF = Diplomatikai Fényképgyűjtemény (MOL)

Diaconescu: *Dragoș* = Diaconescu, Marius: *Dragoș „descălecătorul” Moldovei între legendă și realitate*. = *Nobilimea românească din Transilvania*. Az erdélyi román nemesség. Coord. Marius Diaconescu. Satu Mare 1997. 77–90.

DL = Diplomatikai Levéltár (MOL)

DocBátori = *Documenta ad historiam familiae Bátori de Ecsed spectantia*. I. *Diplomata 1393–1540*. Ad edendum praeparaverunt Richardus Horváth, Tiburtius Neumann, Norbertus C. Tóth. Nyíregyháza 2011.

DocRomHist C = *Documenta Romaniae Historica. C. Transilvania*. Vol. X–XV (1351–1380). Sub red. Ștefan Pascu. Întocmit de Sabin Belu – Ioan Dani – Aurel Răduțiu – Viorica Pervain – Konrad G. Gündisch – Marionela Wolf – Adrian Rusu – Susana Andea – Lidia Gross – Adinel Dincă. București 1977–2006.

DocVal = *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400 p. Christum*. Ed. Antonius Fekete Nagy et Ladislaus Makkai. Budapestini 1941. (Études sur l'Europe Centre-Orientale. Ostmitteleuropäische Bibliothek nr. 29.)

e. = előtt

- Egyházi építészet Erdélyben = *Arhitectura religioasă medievală din Transilvania. Középkori egyházi építészet Erdélyben. Medieval Ecclesiastical Architecture of Transylvania*. Szerk. Kiss Imola – Daniela Marcu Istrate – Adrian Andrei Rusu – Szócs Péter Levente. I–V. Satu Mare 1999–2012.
- Egyházi építészet Szatmárban = *Középkori egyházi építészet Szatmárban*. Szerk. Kollár Tibor. Nyíregyháza 2011.
- EM = Erdélyi Múzeum. Az Erdélyi Múzeum-Egylet Bölcsélet-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztályának kiadványa. I–. Kvár 1874–.
- Engel–C. Tóth: *Itineraria 1382–1438* = †Engel Pál – C. Tóth Norbert: *Itineraria regum et reginarum (1382–1438)*. Bp. 2005. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 1. – Az MTA–MOL Zsigmondkori Oklevéltár Kutatócsoport kiadványa.)
- Engel: *Archontológia* = Engel Pál: *Magyarország világi archontológiája 1301–1457*. I–II. Bp. 1996. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 5.)
- Engel: *Genealógia* = Engel Pál: *Magyar középkori adattár. Magyarország világi archontológiája 1301–1457. Középkori magyar genealógia*. Bp. 2001. (Arcanum Digitéka, CD-ROM.)
- Engel: *Geschichte* = *Geschichte des Ungarischen Reichs und seiner Nebenländer*. Von Johann Christian von Engel. I–V. Halle 1797–1804.
- Engel: *Tanulmányok* = *Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok*. Válogatta, szerkesztette, a jegyzeteket gondozta Csukovits Enikő. Bp. 2003. (Millenniumi Magyar Történelem. Historikusok.)
- Engel: *Világi nagybirtok* = Engel Pál: *A magyar világi nagybirtok megoszlása a 15. században*. = E. P.: *Tanulmányok* 13–72.
- ENMLt = Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára (a KolozsNLt és a KvEkt, valamint a KvAKt őrzetében).
- Erdődy cs galgóci lt = Österreichische Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Familienarchiv Erdődy, Urkundenreihe (Bécs).
- Györffy: *Történeti földrajz* = Györffy György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. I³–IV. Bp. 1987–1998.
- Házi: *Sopron* = *Sopron szabad királyi város története* I/1–7., II/1–6. Közli Házi Jenő. Sopron 1921–1943.
- HéderváryOkI = *A Héderváry-család oklevéltára*. Közlik br. Radvánszky Béla és Závodszy Levente. I–II. Bp. 1909–1922.
- Hegyi: *Szilágyság hovatartozása* = Hegyi Géza: *Magyarország vagy Erdély? A Szilágyság hovatartozása a középkorban a társadalmi kapcsolatok tükrében*. EM LXXIV(2012). 3. sz. (Kiss András-emplékszám.) 23–45.

- HOkm = *Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius Hungaricus*. Kiad. Nagy Imre – Paur Iván – Ráth Károly – Véghely Dezső – Ipolyi Arnold. I–VIII. Győr–Bp. 1865–1891.
- Horváth–Neumann: *Bátori István* = Horváth Richárd–Neumann Tibor: *Ecsedi Bátori István. Egy katonabáró életpályája (1458–1490)*. Bp. 2012. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések.)
- Jakó–Manolescu: *Latin írás* = Jakó Zsigmond–Radu Manolescu: *A latin írás története*. Bp. 1987.
- Karácsonyi: *Nemzetségek* = Karácsonyi János: *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*. Bp. 1995.²
- Karácsonyi: *Wesselényi címér* = Karácsony János: *A báró Wesselényi család eredeti czimere*. Turul XVII(1899). 153–157.
- KárOkI = *Codex diplomaticus comitum Károlyi de Nagy-Károly. A nagykárolyi gróf Károlyi család oklevéltára*. Sajtó alá rendezi Géresi Kálmán. I–V (1253–1707). Bp. 1881–1897.
- KmJkv = *A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei (1289–1556)*. Kivonatokban közlése és a bevezető tanulmányt írta Jakó Zsigmond. I–II. Bp. 1990. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai: II. Forráskiadványok 17.)
- KolozsNLt = A Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága, Kolozsvár (Direcția Județeană Cluj ale Arhivelor Naționale, Cluj-Napoca)
- Komáromy: *Nyalábvár* = Komáromy András: *Nyalábvár és uradalma*. Századok XXVIII(1894). 492–519.
- Kubinyi: *Bárók* = Kubinyi András: *Bárók a királyi tanácsban Mátyás és II. Ulászló idejében*. Századok CXXII(1988). 147–215.
- KvAKt = Kolozsvári Akadémiai Könyvtár (Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj)
- Kvár = Kolozsvár
- KvEKt = Kolozsvári Egyetemi Könyvtár (Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga”, Cluj-Napoca)
- Lelesz II = C. Tóth Norbert: *A leleszi konvent országos levéltárában lévő Acta anni sorozatának oklevelei*. II. közlemény 1400–1410. (Pótlás a Zsigmondkori Oklevéltár II. kötetéhez.) A nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve XLVIII(2006). 323–442.
- Lelesz III = C. Tóth Norbert: *A leleszi konvent Statutoriae sorozatának 1387–1410 közötti oklevelei* (Pótlás a Zsigmondkori Oklevéltár I–II. kötetéhez). Nyíregyháza 2006. (A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai: II. Közlemények 36.)
- It = levéltára(a)

- LtKözl = Levéltári Közlemények. A Magyar Országos Levéltár folyóirata. I–. Bp. 1923–.
- LtSzle = Levéltári Szemle. Magyar Levéltárosok Egyesülete, Magyar Országos Levéltár, Megyei és Városi Levéltárak Tanácsa folyóirata. I–. Bp. 1951–.
- Lukcsics = Lukcsics Pál: *A XV. századi pápák oklevelei*. I–II. Olaszországi Magyar Oklevéltár. Közrebocsátja a Római Magyar Történeti Intézet. Bp. 1931–1938.
- Maksay: *Birtokviszonyok* = Maksay Ferenc: *Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén*. I–II. Bp. 1990. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II: Forráskiadványok 16.)
- Mihályi: *Máramaros* = Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századokból. Egybe-
gyűjté és jegyzetekkel kísérve kiadta apsa Mihályi János. Máramaros-
Sziget 1900.
- MOL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Bp.
- Németh Péter-*emlékkönyv* = *Erősségénél fogva várépítésre való. Tanulmányok a 70 éves Németh Péter tiszteletére*. Szerk. Juan Cabello – C. Tóth Norbert. Nyíregyháza 2011. (A Jósza András Múzeum Kiadványai 68.)
- Németh: *Szatmár* = Németh Péter: *A középkori Szatmár megye települései a XV. század elejéig*. Nyíregyháza 2008. (A nyíregyházi Jósza András Múzeum kiadványai 60.)
- Paradisum plantavit* = *Paradisum plantavit. Bencés monostorok a középkori Magyarországon*. Szerk. Takács Imre. Pannonhalma 2001.
- PerényiLt = *A Perényi család levéltára 1222–1526*. Közzéteszi Tringli István. Bp. 2008. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II: Forráskiadványok 44.)
- Petri: *Szilágy* = Petri Mór: *Szilágy vármegye monographiája*. I–VI. Zilah 1901–1904.
- Rábik: *Oklevelek* = Rábik, Valdimír: *Középkori oklevelek a nagyszombati Szent Adalbert Egyesület levéltárában (1181) 1214–1543*. Szeged 2010. (Capitulum VII.)
- RDES = *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae*. I–II. Ad edendum praeparavit Vincent Sedlák. Bratislavae 1980–1987.
- RegArp = *Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica. Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke*. I/1–II/4. Ed. Emericus Szentpétery et Iván Borsa. Bp. 1923–1990. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II: Forráskiadványok 9, 13.)
- SRH = *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*. I–II. Edendo operi praefuit Emericus Szentpétery. Az Utószót és a Bibliográfiát összeállította, valamint a Függelékben közölt

- írást az I. kiadás anyagához illesztette Szovák Kornél és Veszprémy László. Bp. 1999.²
- Süttő: *Anjou = Süttő Szilárd: Anjou-Magyarország alkonya. Magyarország politikai története Nagy Lajostól Zsigmondig, az 1384–1387. évi belviszályok okmánytárával.* I–II. Szeged 2003. (Belvedere-monográfiák 2.)
- Szabolcs vm okl = Piti Ferenc – C. Tóth Norbert: *Szabolcs megye hatóságának oklevelei.* I–II. (1284–1526). Bp.–Nyíregyháza–Szeged 2003–2004. (A nyíregyházi Jósza András Múzeum kiadványai 53, 55.)
- Szatmár vm okl = Piti Ferenc – C. Tóth Norbert – Neumann Tibor: *Szatmár megye hatóságának oklevelei. Documentele autorităţii comitense din Sătmăre. Documents of the authorities of Szatmár County.* (1284–1524). Nyíregyháza 2010. (A nyíregyházi Józsa András Múzeum kiadványai 65.)
- Szentgyörgyi: *Kővár = Szentgyörgyi Mária: Kővár vidékének társadalma.* Bp. 1972. (Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat 56.)
- SzOkI = *Székely oklevéltár.* Szerk. Szabó Károly – Szádeczky Lajos – Barabás Samu. I–VIII. Kvár–Bp. 1872–1934.
- Tringli: *Pest megye = Tringli István: Pest megye a késő középkorban. = Pest megye monográfiája.* I/2. A honfoglalástól 1686-ig. Torma István közreműködésével szerkesztette Zsoldos Attila. Bp. 2001. 75–194.
- Trócsányi: *Központi kormányzat = Trócsányi Zsolt: Erdély központi kormányzata 1540–1690.* Bp. 1980. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai. III: Hatóság és hivataltörténet 6.)
- TTár = *Történelmi Tár.* Évnegyedes folyóirat. Kiadja a Magyar Történelmi Társulat közvetítése mellett a Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága. Bp. 1878–1911.
- Ub = Zimmermann, Franz – Werner, Carl – Müller, Georg – Auner, Michael – Gündisch, Gustav – Gündisch, Herta – Nussbächer, Gernot – Gündisch, Konrad G.: *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen.* I–VII (1191–1496). Hermannstadt–Bukarest 1892–1991.
- Ugocsa vm okl = C. Tóth Norbert: *Ugocsa megye hatóságának oklevelei (1290–1526).* Bp. 2006. (A Magyar Tudományos Akadémia – Magyar Országos Levéltár Zsigmondkori Oklevéltár Kutatócsoport Kiadványa.)
- W. Kovács: *Arhondologia voievozilor = W. Kovács András: Arhondologia voievozilor Transilvaniei (1458–1526).* Completări şi precizări. Studii şi Materiale de Istorie Medie (Buc.) XXX(2012). 223–256.
- W. Kovács: *Erdélyi vármegyék archontológiája = W. Kovács András: Az erdélyi vármegyék középkori archontológiája.* Kvár 2010. (Erdélyi Tudományos Füzetek 263.)

- W. Kovács: *Középszolnok és Kraszna = Középszolnok és Kraszna vármegyék hatóságának középkori történetéhez*. EM LXXIV(2012). 3. sz. (Kiss András-emlékszám.) 46–67.
- W. Kovács: *Vice-voivodes = Remarks on the Careers of the Vice-voivodes of Transylvania in the Late Middle Ages (1458–1526)*. *Transylvanian Review* XXI(2012). Supplement 2. (*Institutional Structures and Elites in Sălaj Region and in Transylvania in the 14th–18th Centuries*.) 103–138.
- Wenzel: Máramaros = Wenzel Gusztáv: *Kritikai fejtegetések Máramaros megye történetéhez*. Kny., Új Magyar Múzeum, egyszersmind a Magyar Akad. Közlönye. Pest 1857.
- Wesselényi cs bp-i lt = Wesselényi család budapesti levéltára (MOL)
- Wesselényi cs hadadi lt = Wesselényi család hadadi levéltára (ENMLT)
- Wesselényi cs zsbói lt = Wesselényi család zsbói levéltára (ENMLT)
- ZOKm = *Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeő. A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára*. Szerk. Nagy Imre – Nagy Iván – Véghely Dezső – Kammerer Ernő – Dőry Ferenc – Lukcsics Pál – Áldásy Antal – Barabás Samu. I–XII. Pest–Bp. 1871–1931.
- ZsOkI = *Zsigmondkori oklevéltár*. I–II/1–2 (1387–1410). Összeállította Mályusz Elemér; III–VII (1411–1420). Mályusz Elemér kéziratát kiegészítette és szerkesztette Borsa Iván; VIII–IX (1421–1422). Borsa Iván – C. Tóth Norbert; X (1423). C. Tóth Norbert; XI. (1424) Neumann Tibor – C. Tóth Norbert; XII. (1425). Közzéteszi C. Tóth Norbert – Lakatos Bálint. Bp. 1951–2013. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II: Forráskiadványok 1, 3–4, 22, 25, 27, 32, 37, 39, 41, 43, 49, 52.)
- Zsoldos: *Archontológia* = Zsoldos Attila: *Magyarország világi archontológiája 1000–1301*. Bp. 2011. (História könyvtár. Kronológiák, adattárak 11.)
- Zsoldos: *Debrecen* = Zsoldos Attila: *Debrecen mint igazgatási központ a 14. század elején*. = *Debrecen város 650 éves. Várostörténeti tanulmányok*. Szerk. Bárány Attila – Papp Klára – Szálkai Tamás. Debrecen 2011. 49–66.

